

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Josip Jurčič

Spomini starega Slovenca

O M N I B U S

BESEDA

Josip Jurčič

**SPOMINI STAREGA
SLOVENCA**

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-095-2

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

SPOMINI STAREGA SLOVENCA

ALI
ČRTICE IZ MOJEGA ŽIVLJENJA
SPISAL ANDREJ PAJK, BIVŠI
AVSTRIJSKI IN FRANCOŠKI VOJŠČAK,
VOJNI UJETNIK NA FRANCOŠKEM
IN RUSKEM OB NAPOLEONOVEM
ČASU

I
KAKO SEM NOSIL ŠTUDENTOVSKO
IN KAKO SEM JO SPREMENIL V
VOJAŠKO SUKNJO

Rodil sem se leta 1789 na Hudem pri Stični na Dolenjskem. Sosedje kmetje so me imenovali in klicali za Jakševega Andrejčka, v krstnih bukvah pa sem bil zapisan za Andreja Pajka. Moj oče in moja mati sicer nista bila bogata, pa vendar še precej premožna; jaz sem jima bil prvi ljubček izmed devetero otrok. Hoteli so iz mene narediti gospoda, zato so me poslali v šolo; toda šola denar požira, kakor pravi pregovor; moji starši pa niso radi zame denarjev trosili. Zato sem moral še v tretji razred (klas) bos v šolo hoditi.

Leta 1807. sem bil v četrtem razredu v Ljubljani pod gospodom Kersnikom; ta učenik so mi bili najljubši izmed vseh. V tej šoli sem dobil nekaj zastopnosti in učenosti, dobil sem pravo veselje do uka, zlasti do latinskih šol. Stopil sem leto potlej v »parvo«, kakor smo imenovali tačas prvo latinsko šolo. Ali nekaj me je brez prenehanja jedlo in grizlo. Nobe-nemu mladeniču ni namreč po volji, ako vidi, da so njegovi

tovariši bolje in lepše oblečeni kakor on sam, tembolj, ako ne samo nima dobre obleke, ampak ima celo slabo. Bilo me je sram v lepi beli Ljubljani med lepo oblečenimi sinovi premožnih in ošabnih Gorenjcev in med tenkimi mladeniči bogate gospôde študirati — mene, ubogega Dolenjca v ponošenem opravku.

Kaj si izmisli brihtnoglavec Andrejček Pajk s Hudega doma? Dejal sem sam pri sebi: »Da bi te — jaz nisem za Ljubljano. Pobral bom svoja kopita, mala in velika, vse vkup bom zadel na ramo in hajdi v ponižno Novo mesto študirat na dolenjsko stran; tam bom laže živel; gotovo niso tako nališpani in nasukani kakor v Ljubljani. Novo mesto bo boljše pristovalo moji obleki.« Kakor namenil, tako storil.

Prejel sem dobra spričevala o prvi latinski šoli iz blagih rok gospoda Valentina Vodnika, katerega pa tačas nisem poznal še, da bodo kdaj imeli tako imenitnost med Slovenci, kakor slišim, da se jim dandanes skazuje. Da je mož slovenski pevec, tega še menda vedel nisem. Pa prav je, ljubi moji rojaki, da ga častite moža, on je bil dober gospod — e, malo je takih!

V Novem mestu so me pater prefekt Gratus Mavermajer radovoljno vzeli v drugo šolo. Dobil sem pri peku na oglu velikega trga življenje in stanovanje za to, da sem učil nekega malega, porednega Petra in neko Marijico brati in pisati. Oh, dobro mi je bilo zares, živel sem brez skrbi. Pa tisto, kar v beli Ljubljani, gonilo me je tudi tukaj: nobenega krajcarja ni bilo v žepu, zato slabo oblačilo na telesu, od doma pa čisto nič. Prijateljev in znancev sem imel revež tudi malo, izmed teh še eden živi, Kastelec po imenu; dandanes so fajmošter v neki veliki fari na Dolenjskem. Morda bi bil zdaj tudi jaz du-

hovnik, ko bi bil pamet imel, in koliko grenkih grenkih dni ne bi bil doživel!

Na Laškem se je bila vojska tačas močno razvnela. Ker je kranjska dežela soseda laški, zato se je bilo bati Avstrijcem za staro Kranjo. Pripravljali so se na sovražnika, katerega so že za gotovo pričakovali, kakor se je dalo. Tako smo bili tudi véliki študentje odbrani v tako imenovani študentovski kor. Vsak, kdor je količkaj mogel, moral se je v orožju uriti in učiti kakor vojaški novak, vendar plačila ni bilo nobenega za to posiljeno službo. Mislil sem si zdaj: »Kaj bo? Čevlje bom pri tem štopicanju in štelevičenju raztrgal, drugih gotovo ne bom dobil. Denarja že zdaj nimam, pri tej službi tudi ne bom nobenega bora zaslužil, kaj bo?« Tako sem premišljeval, a predružačiti si nisem mogel. Kar je, to je, bode že Bog dal kaj, tako sem se tolažil.

Ravno v tem času se nanagroma začno shajati kompanije deželnih brambovcev v Novo mesto. Ves novomeški bataljon, šest kompanij, se jih je sešlo, samih poštenih Kranjcev. Med njimi je bilo veliko Višnjanov, mojih faranov iz Stične in drugih mojih krajev; znancev in prijateljev sem imel zdaj več ko popred.

Kar me naenkrat pusta sreča zadene. Nekova stara baba iz mojega rojstnega kraja pride k svojemu sinu, tačas vojaku, v Novo mesto gledat, ali je še tak, kakršen je bil, ko je šel od doma. Gredoč pa mi prinese od mojih, kakor sem že rekel, dosti premožnih staršev — Bog jim daj milost svojo! — pripomoč v denarjih. Mislil bi si častiti bralec, da je moralo že nekaj denarja biti, saj je bilo za pol leta; ves ta čas namreč nisem ga dobil ne boriča od doma. Tudi jaz sem tako menil, ali kako sem se prestrašil, ko zagledam — buzarona! — celih petnajst

krajcarjev — nič manj, nič več. Godrnjaje gledam veliko ku-prasto podobo z napisom 15 krajcarjev.

»To tedaj,« rekel sem malo nevoljen — Bog mi grehe od-pusti! — »to tedaj sem prejel od skopih staršev za celih šest mesecev! Kaj mi je storiti? Moje oblačilo je na pol raztrgano: v orožju pri oddelku študentovskem zastonj čevlje trgati, to mi malo in dosti ne kaže.«

Zdaj vidim nekaj svojih prijateljev iz Višnje gore v nekem stanišču za denarje igrati. Začnó me napravljati, da bi šel še jaz. »Ne bodi tako drván, Andrejček, ampak pojdi igrat, bo-deš dobil še enkrat toliko, kakor imaš.« Jaz pa igranja še ni-sem bil vajen; moj stan in druge okoliščine, katere vsak lah-ko ugame, so mi branile se préd prijeti tega posla. Zdaj mi pa nekaj pravi notri: »Andrejček, le igray; kaj, če vržeš ta debeli denar tja, za pol leta si ga dobil, pa kakor si prebil pol leta brez njega, tako boš še pol.« Začel sem pošteno delo; bil sem brihtnejši od drugih. Sreča me je iskala kakor vsakega, ki na-prvo igra. Nismo dolgo premetavali, ko izpraznim vsem paj-dašem žepe in jih do suhega oberem. Odneseš sem bil deset debelih tridesetakov, to je bilo celih pet goldinarjev. O, veli-ko veselje za mladega študenta! Toliko denarja nisem še nik-dar imel do tistega časa. Ni čuda, da sem si naredil usnjatpas, da bi denar, ki je v tedanjih okoliščinah veliko težo imel, ved-no pri sebi nosil; zmerom pa še nisem mogel pozabiti, da ni-sem od doma dobil za pol leta več kot 15 krajcarjev. Če bode tako šlo, kaj pa bo, jaz ne morem biti brez vsega denarja. To ni nič, jaz moram svoj stan premeniti, mislim si, da bom imel še kdaj toliko penezov ko zdaj. Kaj sklene Jakšev Andrejček s Hudega? — Nameni si, nič več brez plačila kakor študent se vaditi po vojaško.

Grem nekega dne k bataljonskemu pribočniku (adjutant) in ga prosim: »Ne bi mi li mogli, gospod, kako vojaško službo nakloniti? V orožju sem se nekaj privadil, pisati znam, brati sem že davno znal, to in to znam tudi tako in tako.« Gospod me gledajo od nog do glave. Menda sem jim bil že povšeči, rekli mi niso nič drugega, samo: »Usedi se.« Dajo mi v roke pero in papir in narekujejo mi hitro stavek, da bi videli, kako pišem. Pisal sem, kar sem naglo najlepše mogel. Tudi pisava jim je bila pogodu. Poslali so me k tretji kompaniji za prvega feldvebeljna.

Stotnik Bogataj me gledajo kakor gospod pribočnik in vprašajo naposled, ali si bom upal pisati liste za preskrbljevanje vojakov. »Ne dvomim, gospod stotnik! Gotovo jih bom pisal,« odgovorim jaz.

»Prav tako, moj ljubi!« reče mi gospod.

Tako sem postal vojak prostovoljno. Ali preneglo storjeno, slabo storjeno.

II SLUŽBA AVSTRIJSKA

Zdaj mi dajo lepo, novo suknjo z zelenimi ošivi, gosposki klobuček in dolg, plav šopek iz svetlih petelinovih peres na njem, v roko pa lepo, gladko trstiko za paličico. Ničesar mi ni manjkalo, kar dela gospóda, kajti tudi v žepu ni bilo prazno. Dajali so mi devet in dvajset krajcarjev na dan. To se mi je zdelo ne samo zadosti, ampak celo veliko, ker nisem bil vajen denarjev dobivati. Malo in dosti: bilo mi je prav dobro in bil sem sam s seboj in s spremembo svojega stanu popolnoma zadovoljen.

»Šele čez pol leta bodem star dvajset let,« mislil sem si takóčas, »pa sem že v tako dobri službi! Hvala bodi Bogu in moji pameti, ki sta me tako dobro vodila, že sem feldvebelj avstrijskega cesarja.« Plača na dan se mi je po drugih zaslužkih kmalu pomnožila tako, da mi je hodilo skoraj več ko goldinar na dan.

To je bilo l. 1809. Ugibal sem tedaj v svoji glavi: »Kakor je moja rojstna številka srečna devetica, ravno tako je zadnja številka leta, v katerem sem premenil svoj stan prav po sreči, tudi srečna devetica.« Le stoj, Andrejček, po čudnih potih boš še hodil v svojem novem stanu, sreča je nestanovitna!

Nanagloma se je razglasilo: Francozi so na meji. In nismo bili dolgo v Novem mestu. Kmalu pride ukaz, da naj gremo na Ljubljano in od tod na Notranjsko.

Pridemo do Razdrtega. Tu so nas čakali okopi (šanci). Za

silo dobro narejeni in namenjeni braniti Francozu, da ne bi preneglo prilomastil na Kranjsko. Tu noter tedaj so nas potaknili, da bi odbijali Francoze, kadar pridejo. Šestnajst sto mož in naš prvi bataljon je šlo v okope; veliko drugega vojak pa je bilo nastavljenega v Razdrtem in po okolici. Nas Kranjce so postavili v najvišji nasip pa nekaj Ogrov je bilo pri nas. Pripravljali smo zdaj vse, kakor in kjer se je dalo, da Francoza zapodimo ali mu vsaj ubranimo v sredino naše dežele.

Preden smo se še dodobra pripravili, pridejo Francozje. Naš poveljnik, ki bi bil imel pri nas ostati in se z nami braniti do zadnjega moža, ta nas meni nič tebi nič popusti. Sicer ne sodim, ali je mož iz boječnosti pobegnil, ali je imel sam sebe za več vrednega ko vse nas druge, ali je morda ukaz dobil od višjih: samo to vem, da je pete pobral v nevarnosti in v Ljubljano hitel.

Drugi dan se začne bojevanje. Za prvega so se streljavkali Francozje in naši, ki so stali v Razdrtem, po majhnih trumah nagajaje si med seboj iz zatišja. Francozi so tudi nam, ki smo bili na šancih, marsikatero okroglico na visočino po zraku poslali. Pobili so jih izmed nas res malo, ker smo bili za varovani v nasipih, ali marsikoga so ranili. Pa tudi mi jih izza kota nismo pri miru pustili, ampak nekateri se je zvrnil, zadet od krogle iz naših kanonov, da ni vstal na tem svetu nikdar več. Na krilu, kjer sem bil jaz postavljen, stal je tik mene velik kanon. Videlo se je raz šance lepo do hriba Nanosa, pod katerim so Francozje po kompanijah maširali. Kanon, ki sem stal zraven njega celih pet ur nepretrgoma, metal je posebno dobro v vsako francosko kompanijo, ki se je izza hriba prikazala, dvanajst funtov težke krogle. Kadar je zagrmelo iz

njegovega žrela, padlo je veliko belohlačnikov, in vselej sem dobro videl tjakaj. Vendar, ako ima človek, celo vprvič, celih pet ur delo pri takem gromovniku, začnó ga ušesa boleti, ako ni posebno privajen. Jaz sem bil skoro oglušel in še dandanes mi brenči od tedaj po ušesih.

Avstrijska posadka v Razdrtem ni mogla braniti se proti Francozom. Potegnejo se torej naši vojaki, kar jih ni bilo pri nas v okopih, proti Ljubljani nazaj, da bi tam naznanili meščanom Napoleona. Nas šestnajst sto mož pa popusté tamkaj, da bi se branili in mesto varovali, dokler bi bilo moči.

Pa živeža nam niso bili pustili nobenega, V okopih smo imeli le malo, Francozje pak so nas pritiskali od vseh strani. Petdni smo stradali; vsak dan le četrtino navadnega dela. smo dobivali, vode pa nismo nobene imeli. Nekateri možje so bili tako žejni, da so šli pit iz okopov ven k studencu; pa Francozje so jih pograbili in ni jih bilo več k nam.

Dasiravno pa smo pet dni grozno stradali prostaki in častniki (oficirji), zmanjkalo je peti dan popolnoma vsega, kar pomaga želodcu v njegovih težavah. Zato se je moral polkovnik ogrski, ki nam je zapovedoval, pogoditi s Francozom o vdaji. Pogodbe so bili tako naredili, da so se častniki vsi smeli s polkovnikom vred prosto pomakniti v Ljubljano, nás nižje pa so prodali Francozu, da so sami sebe odkupili. Sestradani in suhi ko goba ste bili, vi častniki, zares, ali blagor vam, vsaj pete ste srečno odnesli domov; mi pak, ki nismo drugega storili kakor to, kar smo morali, mi smo vse hujše reči na pleča dobili.

III

KAKO SO ME GNALI UJETNIKA PROTI FRANCOŠKEMU

Pisano smo gledali veselo odhajajoče častnike. »Kaj bode z nami?« to nam je šumelo po glavi. Nismo dolgo ugibali; precej smo razvideli svojo usodo.

Zapoved nam je prišla od Francozov, da naj gremo iz okopov ven v dolino. Potuhnjeno smo gledali, ko so nas po vrsti na cesti razpostavili moža k možu. Francoski vojaki, stari vojskarji, vajeni zmage, gledali so zaničljivo na nas, premalo izurjene, dasi krepke in zastavne avstrijske vojnike, kakor gleda močnejši deček na mlajše in slabejše svoje vrstnike, katere je ravno pometal.

Ukažejo nam orožje na kupe položiti predse. Radi smo storili tako, saj bi bil vsak rajši kos kruha premlatil z zobmi kakor pa troje sovražnikov s puško in sabljo. Lakota je le lakota.

Pa Francozom ni bilo zadosti, da smo jim dali orožje zadovoljno iz rok, hoteli so še naše malhe iz telečje kože imeti, ki smo jih na plečih nosili. Kdor ni imel ničesar svojega notri, dal je rad še to, da mu ni bilo treba ničesar več nositi; ali kdor je kaj svojega premoženja imel v njej, ta se je nerad, grozno nerad ločil od svoje malhe na hrbtu. Francozje pa, niso vprašali, ali daš rad ali nerad, ali boš dal ali boš imel; ampak tistemu, ki bi se bil branil, vzeli so še rajši ko tistemu, ki je rad dal, ker so vedeli, da se le polna možnja tatu boji.

Jaz sem si bil tudi nekaj nahrnil, od ust pritrgal. Jeza me

je torej grabila, ko sem moral gledati, kako mi Francozje malho trgajo in moje premoženje med seboj delé. O, ko bi včasih človek vsaj vedel, komu hrani in varuje, kolikrat bi rajši sam zapravlil, mislil sem si. Prav vesel bi bil, ko bi bil mogel vsakemu eno za uho pritisniti, pa kaj sem hotel, samo Bog, da mi je oni niso pritisnili, kar bi mi bili lahko.

Bila je na ta dan ravno postna nedelja. Ah, žalostna postna nedelja, ko sem moral vprvič svojo ljubo domačo deželo zapustiti, kjer se govori jezik, katerega sem najpred govoriti znal in v katerem vam zdaj svoje križe in težave razkladam. Zapustiti domovino in daleč daleč iti na Francosko, pa še v zapor, to je bilo hudo, ljubi moji!

Zdaj nismo imeli na sebi nič, pa tudi v sebi nič. Ali nihče nas ni vprašal: Ali si lačen, žejen? Kaj ti manjka? Častnik, kateri je bil prejel opravek, da nas ujetnike popelje na Francosko, zapove nam uvrstiti se, kar se je dalo na gosto. Potem nas obstopi velika straža francoska z nabitimi puškami. Častnik zakriči s svojim čistim glasom, da nam je zvonilo po ušesih, stražarji nam pa vele se na levo zasukniti. Častnik drugóč zakriči, bobnar začne rompljati in razbijati po bobnu, da je bilo groza, mi pa žalostni; eni izmed nas, ki so bili brambovci in so doma imeli žene in otroke, pa v jok. Ali kaj je pomagalo!

Ko zadoni ukaz »stopaj«! — hajdi, vsak je moral naprej, kamor so mu kazali francoski stražniki. Kam? Tega nismo vedeli, povedati nam nihče ni mogel. To pak smo le predobro vedeli, da na dobro nas ne ženó, ker nas odvrčajo od doma proč. »Umri ali hodi,« tako so nam žugali in vsak lahko ve, katero smo izvolili.

Prvi dan na potu je nam bilo hudo, šembrano hudo. Pomisli kak človek, kakšen prah naredi šestnajst sto mož, na go-

stem mož za možém, po suhi, prašni tržaški cesti! Tak prah je bil, da skoraj nisem videl svojega soseda, ki je taval tikoma pred menoj, da sem mu zmeraj na pete stopal, ker me je rinil drug za hrbtom naprej. Imel sem prahu polna usta, poln nos, malo in dosti: ves sem ga bil poln. Skoraj mi ni dalo dihati. »Sapnik se mi bo zadelal in zamašil,« mislil sem in komaj sem stopal naprej, »oči mi bodo zatemnele, vse so že od cestnega prahu zakidane.« In pa vročina, kaj mi je prizadela le-ta! Žejni pa kakor suha kepa. Lakota se še pozabi, ali žejo trpeti, to je hujše ko ne vem kaj. Madžari, ki so bili z nami, so kleli in rentočili neprenehoma po svoje, Hrvatje so bogmali, po svoje, mi Slovenci smo se pa tudi po svoje hudovali. Zdihovali smo po svoji potrpežljivi naturi: »Bog nam daj še enkrat do vode priti, sicer vsi od žeje pocepamo.« Res je več Ogrov prvi dan obležalo, da kar naprej niso mogli, dasiravno so francoski stražniki vpili in se jezili.

Komaj sem čakal večera. »Zvečer bomo vendar vsaj vode dobili, če že kruha ne,« mislil sem si, »poginiti nas vendar ne bodo pustili.« Prišel je zaželeni mrak. »Zdaj se bomo odpočili, kaj za v usta dobili in pa vode,« veselo so si pravili tovariši moji.

Dadó nam res pičlo mero kalne vode in košček kruha. To je bilo že dobro, ko bi zopet druge, rekel bi, še hujše nesreče ne bilo. Čez noč smo imeli namreč ležišča po hlevih, kamor so nas zaprli kakor kozle in okoli in okoli straže razpostavili prav na gosto. Bog se usmili, kam bom ušel, ki sem bil tako zdelan in truden, da bi bil kar obležal; stražnikov bi nam ne bilo treba zares, majhna pest vojakov bi nas bila lahko v kozji rog ugnala. Pocepali smo kakor snopje na zdrobljeno slamo, ki je bila tu razstлана. Nobeden si ni postiljal, ampak vse kri-

žem smo pospali kakor Kralj Matjaževa vojska. Truden sem bil, to je res; ali ko bi bil vedel, da si v tem spanju tako strašansko nadlogo na glavo nakopljem, ne bi bil šel spat. Na slami so namreč poprejšnji večer spali drugega transporta vojaki; Bog vedi, kaki so bili, da so bili tako nečedni, kajti zapustili so nam bili toliko tiste hude živalce, ki trpinči in nadleguje ponoči in podnevi človeka, kadar se mu enkrat priklati, in katero z več imeni poznajo posebno razcapani berači.

Ko začne drugo jutro tambor navsezgodaj razbijati in nas na noge sklicevati, prihajali smo vsi brihtnejši in skočnejši iz hleva, kajti spodbadale so nas te živalce, da je bilo groza. Vsak možje dobil četrta kruha soldaškega komisa za cel dan; ali ga snej precej zjutraj ali pa enkrat malo, enkrat malo. Eno četrta smo dobivali celih petnajst dni noter do Mantove. Vodo smo smeli piti le zjutraj in zvečer, kadar smo bili zaprti; na potu pa, če smo tudi cel dan ob vodi hodili, ni smel nobeden kapljice srkniti.

Štiri in dvajset potov (maršev) so nas ponoči po cerkvah zapirali ali pa kam drugam, kjer so se poprejšnji transporti hranili in živali puščali, tako da smo se jih bili tako nalezli, da me groza spreleta, kadar se domislím. Nastopki so bili, da smo bili blede kakor kamen, koža: trda in skeleča, kakor bi si bil kopriv naložil. — Vem, da se bo nekaterim o tem brati gnusilo, pa meni je do tega, da po resnici povem svoje nadloge, in, ako hočem vse povedati, ne smem té primolčati, ki je bila ena najhujših. — Pa nihče ne misli, da smo bili sami krivi, da smo to nadlogo trpeli; ne, temveč na vso moč smo si prizadevali, tega vruga s sebe odkopati. Kostí so se nam majale, tako smo bili suhi od straje in uši. Ko pridemo do Mantove, šlo nam je na bolje — hvalo Bogu! — iznebimo se

sitnega in neusmiljenega zapovednika in dobomo tudi več živeža: na dan pol hlebca, tedaj še enkrat toliko ko pred. Res smo imeli še nekaj bankovcev, katerih Francozje niso hoteli vzeti, ko so nas ropali; in v Mantovi smo jih ponujali, za kolikor bi jih bil kdo hotel. Ali nihče jih ni hotel poznati, avstrijskih bankovcev; niso bili vredni nič, še beliča ne, in proč smo jih pometali.

Od Mantove so nas spremljali ali, da bolj prav rečem, gonili civilistje. Malo število jih je bilo; ko ne bi bili tako sestradani in zdelani, lahko bi se jim bili ustavili, dasi smo bili brez orožja. Ali to nam še na misel ni prišlo.

Na vsaki postaji so se naši spremljevalci premenili in drugi brambovci so nas gonili zopet do prve postaje in tako dalje. Tolažili so nas zmerom z mestom Turinom. »Tam boste dobili denarjev in živeža več,« rekli so in mi smo hitreje stopali, da bi bili popred v Turinu.

In lej, ko smo storili 24 potov od moje domovine, prišli smo v Turin, ki nas je rešil revščine. Veselo smo kričali, vsak je le na to mislil, da se bo tukaj najedel, na drugo smo bili pozabili, na dom že ni nihče mislil ali pa le redkokrat, lastni želodec mu ni pripuščal, na koga drugega misli obračati ko nanj. Dobili smo pol hleba prav lepega kruha, prostaki in korporali po 4 francoske solde (sous), mi feldvebeljni pak po 8 na dan. Zdaj smo se šele okrepčali in svoje živeče nadloge znebili, ko smo si živež sami kupovali. Cenó je bilo pa na srečo tačas vse. Okrepčavši se, potegnemo jo veseli naprej proti Francoski. Tretji dan pridemo do visoke gore, ki se imenuje Mont Cenis. Šli smo sedem ur navzgor po široki, gladko v strmo skalo vdelani cesti. Tukaj dobimo lepo stanovanje pri menihih — Bog jim daj dobro, to so bili možje po volji božji.

Dali so nam belo oblečeni možje vina dovolj in mesa, da smo ga bili vsi siti, in vse to so nam dali menihi zastonj. Takega še nismo imeli, kar sem bil vojak, in spoznavali smo to dobrotljivo postrežbo toliko bolj, ker smo bili ujetniki, sestradani, utrjeni, ujedeni, v sovražnikovi deželi. Vsi smo se skoraj od veselja jokali in Boga hvalili, bodisi Hrvat ali Madžar ali Kranjec, poreden ali pošten; za menihe pa bi bili ne vem kaj storili tačas, ko bi bili hoteli kaj od nas. »Božja previdnost nas je semkaj pripeljala in božji ljudje so to, ki so nas pogostili,« dejali smo, dasiravno smo bili vojaki.

Solze hvaležnosti so se marsikomu utrinjale skrivaj, ko smo se poslovili od dobrih belih menihov. Jaz gotovo nisem mislil, da bom ta sveti kraj še kdaj videl.

IV

KAKO SE MI JE GODILO NA FRANCOSKEM

Kakor truden popotnik, ki je v deževju in mrazu težko težko po blatu gazil, laglje noge vzdiga in se mu veselje zopet povrne, ko zagleda gorško sonce in jasno nebo nad seboj in gladko stezo čez travnik: tako je bilo nam, ko smo prišli na Francosko. Vsak dan se bolj okrepčamo od poprejšnje revščine, vsak dan veselejši prihajamo, bolj poskakujemo; jaz — kakor sem bil od mladih kolen malo norosten — še včasih zapojem kako mило pesmico domačega glasu tu na tujem in tovariši moji so me radi slišali in mi pomagali, da so le pozabili nekaj časa domovine, ki jim je zopet bolj na misel hodila. Lahko pa sem bil vesel, saj sem imel zopet nekaj denarja in celo svojo trstiko sem imel še zmerom, ki sem jo bil v Novem mestu dobil; tudi to so mi bili Francozje v Razdrtem pustili. V celem krdelu ni nobene druge palice — se je dejalo — sam Andrej Pajk feldvebelj jo ima, pa je na prodaj ne dá. To me je veselilo.

Skozi Chambery, poglavitno mesto Savojarjev, smo šli v Lyon. Potovali smo po dolgih žlebovih med hribi in dolinami. Sonce je sijalo, lepo vreme je bilo; za živež tudi nobene sile, samo vodo smo tako kalno pili, kakor bi bila s pepelom namešana. Pa kaj smo hoteli, navadili smo se in, ker smo videli, da boljše ni dobiti, prav dobra nam je bila. Bili smo Kranjci večidel malovedeži in ničvideži, ki se nismo čez deve-

ti prag ozrli; zato smo tudi od ogla do ogla ogledovali to veliko mesto lepe francoske dežele.

Samo še štiri pote od Lyona smo vkup hodili, kar so nas gnali iz slovenskega Razdrtega. Potem nas pa razdelé nekoliko na mesto Bourges, nekoliko nas je šlo pa na mesto Nevers.

Ker sem svojo feldvebeljsko palico še imel, postanem komandant transporta, v katerem sem transportiral tudi sam sebe. Vendar ta sreča in dobro plačilo, ki sem ga za to dobival, ni me dolgo trpelo. Božja šiba me je iz naglega zadela in hudo otepla.

Veliko sem bil prestal od Razdrtega noter do Francoskega Lakota, žeja, uši, pomanjkanje spanca, vse me je pritiskalo. Dasi sem bil trden čok, vendar toliko pretrpeti nisem bil vajen, kar je preveč, je preveč. Tudi vodo smo pili na potu kalno kakor lužo. Zalezlo je bilo vse to globoko vame in glava me je jela boleti, ko sem bil komaj nekako povelje dobil čez druge soujetnike. »To ne bo dobro, če zbolim tu na tujem. Kdo mi bo stregel? Še mrzle vode mi ne bo imel kdo prinesiti! O, zakaj nisem umrl pri Razdrtem, da bi me bili vsaj na domači zemlji pokopali!«

Komaj sem začel tako premišljevat, bolezen je bila že tukaj. Moral sem v posteljo. Odpeljali so me v zdravilnico; dobil sem hudo vročinsko bolezen. Tam so me hranili in stradali, da se Bogu usmili. Francozje so nevoljno kričali nekaj nad menoj; jaz še tačas nisem razumel, kaj hočejo, vendar sem vedel, da meni leti, ker so obraze spakovali, kakor bi hoteli reči; še tebe se bo kdo ogibal! Bilo mi je hudo; komaj da sem razložil, da ležim. Mislil sem: »Andrejček, zdajle je prišla tvoja zadnja ura!« Spomin in pamet me zapustita in več dni sem

ležal, da ne vem, kako se je z menoj godilo. Mešalo se mi je in blodil sem vsaktere reči; na srečo me niso razumeli okoli stoječi, kajti kdo je daleč od mojega doma razumel moj domači jezik! Spametujem se le, ko čutim, da mi raz noge obliž trgajo. Dadó mi kupico vina; okrepčalo me je to in od dne do dne je zopet bilo malo bolje. Rekel sem: »Bo že, bo, Andrejček, ne bodeš še umrl, ne.« Precej dolgo sem bil še bolehav; najrajši in najlaglje bi bil zdaj jedel in pil, pa nisem imel kaj. Stradali so me dodobra. Precej ko sem stopil zopet na noge, vprašal sem po svojih tovariših; skoraj nobenega že ni bilo v mestu. Medtem ko sem jaz dolgo v zdravilnici bil, zaslužili so moji tovariši že veliko denarja na kmetih in se lepo gostili; poslali so bili namreč vse na deželo, da so delali. Moških delavcev je na Francoskem tačas grozno pomanjkovalo. Samo krumpci in druge moške pokveke so doma ostali, vsi drugi, da so le mogli orožje nositi, morali so z Napoleonom v Avstrijo in Špansko na vojsko. Doma so jim žene, starci in otroci sami dela opravljali, oni pak so ropali po cesarskih in španskih deželah, igrali in pevali, pili in dobre volje bili. To seveda, dobro se jim je godilo, bolje ko nam jetnikom. Pravili so tačas, da je bilo osemdeset tisoč jetnikov po vsej Francoski. Ti so tedaj delali in plačilo dobivali, majhno je bilo res, vendar bolje ko nič. Zvesto smo tudi popraševali, kako je kaj na Avstrijskem. Francozje nam povedajo, daje Napoleon povsod premogel, da je dobil, česar je želel, in cesarjevo hčer za ženo.

Neki dan zvemo veselo novico, da se povrnemo v domovino. To je bilo veselje, ko so se jeli od vseh kotov zopet shajati vojni ujetniki, zdaj že ne več jetniki. Mi slovenskega jezika smo veselo kričali in peli staro višnjansko popevko:

*Oh, usmili se Bogú,
kak je v Višnji gori hudó:
otroci se milo jokcajo,
matere pa ravno takó;
Višnjana ni noben'ga domú,
ôh, usmili se Bogu itd.*

Ta popevka je nam bila posebno zato priložna, ker je bilo pri nas veliko oženjenih brambovcev in pa veliko Višnjjanov. Zapeli smo nekatero veselo vojaško, pa moja stara pamet se jih ne domišlja več. Jaz sem bil prvi pri veseljih, dasi še ne trden ko drugi; in pa še nekaj mi je bilo, kar me je prav nakaznega delalo — lase mi je bila moja vročinska bolezen populila, golo bučo sem nosil. O, kako nakazno! Noter do Augsburga sem bil gologlav.

V KAKO SEM ZOPET V DOMOVINO POPOTOVAL

Šele ko odidemo, premislim Nevers. Res sem tam prestal hudo bolezen, ki mi je dolge lase vzela, res sem bil tam večidel zaprt ali bolan ali bolehav; res so tovariši moji denarja služili, jaz sem bil pa še svojega poprej nahranjenega in od ust pritrganega zapravlil: toda tudi marsikatero urico sem imel veselo, da sem bil kakor doma.

Jako rad sem gledal potem, ko sem vstal od bolezn, včasih vrste fantov in deklet. Posebno ob nedeljah so se zbirali na gladkem trgu pred cerkvijo po sv. maši; tam so se radovali in si godce izbirali, ki stojé tu v okrogu; veliko jih je in čakajo. Ta ima dudlo pod pazduho, ta ima reč, kakor naš kranjski brus narejene citrice, in tako dalje; vsakovrstne goslice in piščalke sem videl. Po dva, po tri pare fantinov in deklet si je izbralo enega godca. Tam je dudlal eden, malo dalje zopet piskal eden itd. prav veliko je bilo gledati in poslušati. Vsak godec je zagodel eno okroglo, plačevali so vsako sproti in se pod milim nebom vrteli, da so človeku kar noge od tal silile, ko jih je videl.

Pa vendar smo se mi tujci Slovenci mnogo smejati imeli. Zakaj čudni so se nam zdeli fantini, lepi in dosti čedno opravljeni, pa klobuk in cokle — le-to se nam je kaj smešno zdelo. Tam pred cerkvijo pred vsem ljudstvom plesati in še v coklah, tako nerodnih! Ples so imeli lahek; skačejo na lahko, s coklami ropočejo in rajajo do mraka; potlej pa se razidejo po krč-

mah. Tam se napasejo, si kozarčke nalivajo in si napivajo, da je veselje.

Šest potov smo storili do mesta Besansona; čez osem dni pa pridemo do Strasburga. Tukaj smo gledali slavni stolp, ki je eden najlepših na svetu; tudi ura je napravljena na taki višočini, da Bog nas varuj. Take lepote popisati ne morem, zakaj le mimo sem šel. Ko bi hotel vse vedeti in vse povedati, morda bi se mi zaletelo.

Malo časa sem bil na Francoskem, pa sem se jezika vendar naučil in še zdaj na stare dni rad gledam francosko gramatiko, dasi me je minilo vse. Dolgo let je od tedaj, postaral sem se, pa še ga lomim in govorim za silo. — In jaz sodim, da se Slovenec vsakega jezika lahko nauči, bodi si nemški, francoski ali laški, ako le hoče. Kako je to s slovanskimi jeziki, z jeziki naših bratov, to bom povedal o priliki. Zato te opominjam, mladenič, zapiši si v spomin Vodnikove besede, ki pravi, da ti je »Slovcu um dan in da si prebrisane glave.« To pa si zapomni, da se boš trudil, da postaneš res prebrisan, ne pa da bi si samo domišljjal, da si, v resnici pa ne bi bil. Toliko mimogrede.

V Strasburgu se nisem mogel več uriti v francoski besedi, ampak privlekel sem svojo nemščino na dan, ki so mi jo učniki v glavo vtepali nekdam v Ljubljani in potem v Novem mestu, ko sem se še komaj zavedel, da gotovo živim. Prav mi je prišel nemški jezik zares od Strasburga dalje. Prestopimo reko Rajno in pridemo po velikem mostu strasburškem v nemško deželo Badensko. Potovali smo prosteje in smo se smeli bolj ogledati po krajih ko doslej. Pridemo v veliko mesto Augsburg na Bavarskem, čudimo se veliki mestni svetovalni hiši, sezidani iz rezanega kamna marmora; višji pa nam ve-

lik strah napravijo zato, ker so bili nevedneži in, kar se tiče znanja jezikov, pravi uboščki ter niso znali razen svojega materinega nemškega nobenega drugega.

Iz transporta namreč, ki je šel s Francoskega, izločijo Poljake in jih odpravijo po drugi poti v njih domovino. Ker smo mi Kranjci govorili med seboj po slovensko, kakor se pri nas govori, menili so učeni možje v Augsburgu, spoznavši slovanško lastnijo našega govora: »To so tudi Poljaki.« Skoro ne bi bilo pomagalo nič, da smo mi trdili in pravili, od kod in kdo smo; po vsej sili so hoteli imeti, da bi nas spravili v Poljsko. Ker je bilo med nami nekaj oženjenih in očetov, lahko si mislite, kako nas je bilo strah in nevolja, da nam hočejo še drugo domovino vriniti in nas tja gnati, morda z dežja pod kap. Po sreči pak se je našel Poljak, ki nas je za lire potrdil in vseh nevarnosti rešil.

Dosti mest prehodivši, pridemo naposled zopet na cesarsko v Šarting in potem do Linca. Izmed vseh Kranjcev sem bil jaz edini, ki sem pisal in imel dnevnik, zakaj drugi večidel še brati niso znali (tačas je bilo še drugače ko zdaj). Prišlo mi je vse prav, kar sem zapisal, nekatero krat smo se pomenkovali jaz in moji rojaki o mojih potih.

Menili smo, da nas popeljejo do Gradca in potem v ljubo belo Ljubljano, toda zaobrnilo so nas čez Česko na Dunaj, kjer se je nam dobro godilo. Medpotoma pa se je naše število vedno manjšalo, kajti marsikaterega, ki je mislil, da bode v kratkem doma, potaknili so v regiment. Jaz sem odletel tej nesreči, ker sem bil bolj majhne postave. Navsezadnje nam v Gradcu vendar dajo odpustne liste in nas razpusté domov. Oh, kako veselje je bilo doma v očetovi hiši, ko me zopet zdravega vidijo med seboj! Starši in bratje in sestre se od ve-

selja jokajo. Od bližnjih in daljnih krajev prihajajo žene me spraševati, kako je temu in temu, ali je še živ ali kaj. In kako žalostno sporočilo sem moral dati nekateri ženi, nekateri materi!

Da se mi je zdaj zopet na dobro obrnilo, to se ume samo ob sebi. Saj sem bil doma! Kje je pa bolje ko doma? Ker so pa imeli moji starši razen mene še osem otrok, ker je bil avstrijski denar tačas po kurzu ob veljavo prišel in so bili tudi moji starši veliko izgubili, videl sem, da me doma ni treba. Ker sem govoril razen domačega jezika tudi nemški, laški in francoski, dobil sem dobro službo pri nekem gospodu v francoski civilni službi v Medvodah nad Ljubljano.

Vsaka reč pa le nekaj časa trpi. Tudi te brezskrbne sreče mi je bilo naglo konec, kakor bi v nebo pogledal. Bilo je leta 1811. pred pustom, ko pride neki gospod iz Goričan k mojemu gospodu v vas. Komaj odide, pokliče me gospodar in me vpraša: »Andrejka, ali bi bil rad francoski soldat?«

»Ne, rajši hočem umreti ko uši pasti še enkrat po tujem,« odgovorim jaz.

»Torej moraš mojo službo popustiti,« reče mi on dalje.

»Zakaj to?«

»Napravljali bodo cel regiment francoski tod po naših krajih; gotovo boš tudi ti na vrsti. Jaz te ne morem prikriti, torej ti svetujem, vrni se na dom, tam so ti znani vsi kotje, laglje se boš skrival, če te bodo lovili.«

Nato jaz gospoda lepo zahvalim, da mi je pred časom razodel nevarnost, in grem domov. Kakor blisk se je raznesla skrivna novica med mladimi moškimi po naši deželi. Vsi smo se posvetovali, kam se bomo potikali in kako se bomo odtegnili.

VI KAKO SO ME VDRUGIČ V VOJAKE VTAKNILI

Ni minilo štirinajst dni, že začno župani, tri pa tri soseske vkup, shajati se, po hostah in vaseh mlade fante loviti in pošiljati nalovljence gosposki v Višnjo goro.

»Če le spaka ni, ne boste me imeli, ne,« rekel sem jaz, z menoj in mojim bratom Antonom pa sta bila ene misli dva brata Zupančiča iz moje vasi. Potegnemo jo v hosto. Štirinajst dni smo v tako imenovanem Velikem borštu pri Stični tičali, podnevi v skritih goščah spali, ponoči pak kurili, pekli in kuhali ter posvetovali se in grozili, kaj bomo naredili z lovci, ako nas pridejo lovit. Ker pa ni bilo nikogar v hosto, prešla nam je nevarnost zmerom bolj izpred oči. »Jaz sem se že naveličal laziti in plaziti se po hosti venomer,« pravi Zupančič neke noči, ko smo ravno pri ognju sedeli. Noč je bila črna kakor nikdar tako.

»Pojdimo dol v Štorovje, izpili ga bodemo vsak en glažek; nocoj ne bo nikogar vrag tjakaj pritresel,« dostavi moj brat Tone.

»Vidva še ne vesta, kaj se pravi vojak biti v tuji deželi!« rečem jaz.

»Nocoj nas ne bo še konec, ne, gotovo ne,« reče drugi Zupančič.

»I, nu,« pravim jaz, »da ne boš rekel, da sem jaz največji strahopetec, pa pojdimo v Štorovje.«

Res gremo iz hoste in v samotno krčmo. Noč je bila, pil ni

nihče, komaj smo doklicali spečega Štorovca, da nam je šel vina dajat. Jamemo ga vlivati dobro v sé. Vino stopa v glavo, zmerom veselejši smo prihajali, celo peli smo in vpili nazadnje, kakor bi bilo vse naše. Zunaj je vstala burja in vihra, dež je lil. Kdo bo v takem v hosto nazaj hodil, dejali smo in legli na klopi in zaspali trdno. Ali kako smo se zbudili?

Predramil nas je krik: »Drži ga, drži ga!« in ko oči odpremo, vidimo sto mož lovcev. Zastonj smo brcali in bili krog sebe. Vlečejo nas ven, porežejo nam gumbe ali knofe pri hlačah, da smo jih morali držati z rokami in se tako braniti nismo mogli, in hajdi, gnali so nas vse štiri v Višnjo goro. Tam nam zopet gumbe prišijejo in nas potem uklenejo.

Od tukaj do Ljubljane nas je gnal osem parov, dva in dva vkup vklenjena, neki birič Miha Koncilja in nekateri Višnjani. Peli smo za kratek čas slovenske popevke, pametne in nore, svete in okrogle; zlasti smo svojim gonjačem vkljub in v nagajivost peli zabavljico na Višnjane, kako pasje meso jedó:

*Potokar je kuzlo zaklal,
Višnjanom koline poslal:
»Višnjanje, glodajte kosti,
Potokar nas s kuzlo gosti« itd.*

Čez Šmarje smo peli tudi zabavljivo narodno:

*Gori v Šmarji
so sami košarji itd.*

Nismo bili dolgo v Ljubljani. Potegnejo nas v Gorico. V Gorici nas zapró v kasarno. Dan na dan priženó več in več novakov, rojakov mojih, ki so jih nabrali in nalovili po Iliriji. Vsak je bil žalosten in pobit, če je tudi marsikateri vriskaje in

pevaje skrival prava čutila. Kako ne bi bil človek žalosten, če ga ženó iz ljube domače dežele na tuje, v boj za tujo reč!

Kakih tri sto novakov se je bilo tu v goriški kasarni skrivaj zgovorilo, da se hoče s silo oprostiti. Jaz in moj brat nisva nič vedela za ta namenjeni punt; šele ko so nekega jutra hrupoma udarili iz kasarne na trg, spoznala sva, kaj so skrivni pomenki pomenili. Ker so bili pa rekrutje brez orožja, naši čuvaji, francoski vojaki, pa vedno pazljivi, ker so, dalje, tudi držali žandarji in tako imenovana narodna straža ž njimi, zato ni bilo iz vsega upora nič. Komaj so se ubogi slovenski mladeniči zmašili skoz kasarniška vrata na trg, že so jim štrleli bajoneti in nabite puške nasproti, tamborji so jeli po ulicah strahovito na boben biti, narodna straža je letela vkup. Ves naklep je spodletel, prostost je šla po vodi. Le nekaj malo novakov je bilo ušlo; pa še izmed tistih so jih več ulovili in dva dni pozneje so jih kakor begune in prelomljevalce vojaške prisege očitno vpricho nas ustrelili. Po pravici povem; jaz bi bil morda tudi utekel, ko bi se mi bila lepa prilika primerila; ko sem pa zdaj videl, kako grozovito se vsak poskus kaznuje, rekel sem sam pri sebi: »Ljubi moj Andrejčko, zdaj velja vse druge muhe iz glave izbiti in samo Napoleonu zvesto služiti; bode že Bog še vse na prav obrnil.« Vendar mi je bilo pri srcu hudo, domislil sem se, da nisem staršev ubogal, da sem šel vprvič proti njih volji iz šole v vojake. Ko bi bil v šoli ostal, morda bi mi ne bilo treba te nepokorščine kesati se tam gori na Rusovskem v mrazu in lakoti!

Bali so se novaki, da ne pride kazen za upor. Vendar po sreči ni nihče nič preiskoval, nihče nič rekel. Obstalo je pri onem, da so bili samo ulovljene begune postrelili.

Ko se je nas v Gorici en bataljon nabralo, smo marširali na

Palmanovo. Tu se začnó vojaške vaje, in sicer petnajst dni še v oblačilu, kakor ga je vsak od doma prinesel. Ko dobomo platneno obleko, krenemo jo do Vičence.

Tukaj dobomo šele častnike ali oficirje, same mlade, lepe Francoze, dobomo puške in plava, nova oblačila. Zdaj se začne šele pravi red. Jaz se zglasim pri majorju, da sem bil pri avstrijski vojski feldvebelj, in, ker sem se bil v prejšnjem ujetju na Francoskem precej francoskega jezika naučil, pelje me major do stotnika Rokavina in postal sem prvi korporal: v bataljonu. Ta gospod mi reče: »Do zdaj imam samo enega korporala pod seboj, ki pisati zna; le glej, da se boš dobro nosil.« Opravljal sem službo lahko. Vesel sem bil, da je tudi moj bratpod menoj in da ni kakemu drugemu pustežu v pest prišel. Dva meseca smo se v Vičenci v orožju vadili.

Iz Vičence smo marširali trije bataljoni skozi Mantovo, Kremono, Mortaro do Turina, glavnega mesta v Piemontu. Dvakrat sem šel iz svoje domovine, šest in trideset dežel sem prehodil, pa nikjer nisem videl mesta, ki bi bilo meni bolj dopadlo ko Turin. Snažne in po redu narejene ulice so mi bile jako povšeči. Sredi mesta je velik, lep trg, da se trije polki lahko obenem obračajo; v sredi je malo višji, da se dež odceja. Tu najdeš tudi kraljevo palačo. Kdor to obide okoli in okoli, razvidi in sešteje lahko vse mestne ulice, ki se naravnost razprostirajo gledalcu pred očrni. Mala voda, ki okoli mesta teče, spušča se ob gotovi uri v vodotokih po ulicah. Vsak gospodar je za potrebo dá prinesiti v svojo hišo in čez malo časa je zopet vse lepo.

V Turinu pride k nam še četrti bataljon. Do novega leta se je vadil ves naš polk v orožju. Bili smo po tem času izurjeni toliko, da nam ni bilo treba sukati se noter do ruske meje.

Da smo namenjeni na Rusko, zvedeli smo šele na novega leta dan. Nanagloma nam je prišlo to povelje. Žalostni smo zaslišali to novico.

VII

POTOVANJE PROTI RUSKI DEŽELI

Prve štiri dni, ko smo bili na potu, hodili smo prav težko. Na nogah so se nam narejali krvavi žulji. Nositi smo morali, dvojno obleko; celó kompanijski oficirji so morali telečnjake in svoje perilo sami nositi, ker je vsak bataljon imel samo en voz za poveljnika. Štirje poveljniki so vsak pri svojem bataljonu jezdarili, polkovnik pa spredaj pred regimentom. Samo on je imel ženo s seboj do ruske meje, čez reko Njemen pa tudi njemu ni bilo pripuščeno in morala se je vrniti.

Pri Francozih ni bilo tako vretje in tako razrivanje po cesti, kakor sem ga videl in doživel pri cesarski avstrijski vojski. Ako je vojak na potu zbolel ali čisto opešal, dejali so ga na voz do prve postaje. Tam so ga dobro preskrbeli in, kadar je ozdravel, potoval je sam za polkom in imel še za vsako uro tri krajcarje za priboljšek.

Nekaj dni po našem odhodu iz Turina so se ločili nekateri od polka in so šli pod poveljem nekega adjutanta Sivkoviča v belo Ljubljano po novake, ki so bili medtem v francoski Iliriji k vojakom potrjeni. Že sem se veselil, da pojdem tudi jaz še enkrat v ljubo domačijo, pa zadela je ta sreča namesto mene nekovega Ljubljančana Markosetija. Jaz, moj brat Tone in z nama ujeta soseda, brata Zupančiča, pa smo potovali s trumo dalje in tolažili se, kakor se je dalo.

Ker nam ničesar ni manjkalo, privadili smo se pota; dan za dnevom smo laglje hodili. Vsak četrty dan smo imeli počitek.

Vdruzič sem videl in užival gostoljubnost že pred imenovane-
nega samostana na gori Mont Cenis, vdruzič sem videl mar-
sikatero mesto, skozi katero sem popred kakor jetnik, zdaj
kot vojak hodil.

V nekem malem savojskem mestu je bila našemu tam-
bormajorju, vodniku tamborjev in muzikantov, velikanske-
mu in lepemu Hrvatju, dragocena palica ukradena, veljala je
700 frankov. To smo morali mi vsi noter do Frankobroda pla-
čevati.

Pred vsakim velikim mestom se je ves polk ustavil in za-
menili smo platneno popotno obleko z lepo paradno. Pride-
mo do Strasburga in dobimo nekaj Španjolv in Portugizov
k polku. Petnajst dni ostanemo tukaj. Jaz sem svojemu bra-
tu in svojima pajdašema, bratoma Zupančičema, že večkrat-
pred pravil o lepoti strasburški, katero sem v svojem ujetju
občudoval. Ko smo torej šli čez véliki rajnski most, rečem jaz
svojim pajdašem: »Dvakrat sem tod hodil, nikdar več ne
bom!« Moj brat Tone mi odgovori: »Kaj tod! Na Kranjskem
smo se rodili, pa nikdar ne bomo videli Kranjskega več!« Zu-
pančičema se solze uderó; Moj bratse ozre po meni in, ko
vidi, da tudi meni milo prihaja, pravi: »Nič, kranjski fantje,
korajža velja, zapojmo kako domačo!« In ker je bilo nekaj
Ribničanov med nami, zapojemo, da bi si otožnost po domu
pregnali, staro ribniško:

*Vre, vrè, vre,
mi smo Ribničanje;
po svetu smo okol hodili,
v nedeljo smo Boga molili:
da bi loncev ne pobili.*

*Vrè, vrè, vrè
mi smo Ribničanje.*

Dve bandi muzike ste nam godli in krožili čez vsa mesta, in sicer ena naša, ena španjolska. V Vircburgu smo prvič videli svojega glavnega maršala Neyja.

Potovaje skozi nemške dežele, smo imeli posebno dobre kvartirje, tako na Badenskem, Vestfalenskem, Saksonskem, Pruskem. Vseh pet in trideset maršev skozi Nemčijo nismo pri kompanijah živeža dobivali; noter do Poljskega smo ga imeli po stanovanjih. Res so plačevali dva franka od moža, pa pri gostoljubnih gospodarjih smo že pijače za več popili, kakor je bila ta plača vredna. Pri kmetih in meščanih so nas radi sprejemali, vzeli nam telečnjake z rame, pregrnili mizo, postregli so nam z jedjo, žganjem in tobakom. Večidel nas je bilo šest mož pri enem gospodarju.

Ravno na véliki petek smo prišli v Lipsko (Leipzig). Cela naša kompanija je bila ustanovljena v veliko lepo sobano. Mestno poglavarstvo je bilo zapovedalo francoske vojake lepo pogostiti. In res, dali so nam še preveč; pil in jedel je, kolikor je kdo mogel. Ker na potu sploh nismo vedeli, ali je dan petek ali svetek, tudi danes tega nismo vedeli. Veliko je bilo pijanih, piskali so eni na piščalke, drugi so pa plesali. Tudi jaz sem bil vesel in sem se malo zavrtel. Kar me moj ljubi brat Tone domisli: »Andrejec, véliki petek je, danes je Bog umrl, ne spodobi se.« Jaz pravim: »Res je tako, dobro, da si me opomnil.« Začnem svoje tovariše ustavljati v veselju in pitju ter jim pripovedujem, kak praznik je danes. Pa nič ni izdalo opominjevanje, pili in peli so drugi dalje, samo nas Kranjcev

je nekaj odnehalo. Ah, kako huda kazen jih je zadela na Ruskem zavoljo skrumbe svetega dne!

Prehodili smo 35 nemških mest, katere bi bralcu vsa lahko naštel, ako se ne bi bal, da bi se mu dolgočasno zdelo suha imena brati; naslednje nemško mesto je bilo na meji v Poljsko stoječi Švibus. V Švibusu sem nekaj doživel, česar tudi nisem pozabil in česar ne smem zamolčati; tukaj sem namreč dvema rojakoma Slovincema v nebesa pomagal. Nikakor majhno delo. Prišel sem tu s svojimi možmi na poglavitno stražo. Postavim stražo pred mestno ječo. Ne vem, kaj me je gnalo, da sem šel k jetnikom. Začnem jih preštovati, kakor so ležali na tleh. Štel sem po slovensko: eden, dva, tri ... , kar se mi oglasi v našem jeziku tam v kotu eden in tam zopet eden. Najdem tu dva rojaka. Eden je bil iz Trebnjega na Dolenjskem doma, eden pa goriški Slovenec. Oba sta bila ujeta vojaška beguna, na jutrišnji dan na smrt obsojena. »Kako, brata, ali se bosta kaj spovedala in zopet seznanila z Bogom na zadnjo uro?« vprašam ju jaz, potem ko smo se marsikaj razgovorili. Rečeta mi, da ne znata nemško in francosko, pa da bi se rada spovedala. »Jaz sem pripraven biti vama za tolmača; kakor bosta meni pravila, tako bom jaz nemško duhovnu pravil. Bati ali sramovati se me ni treba, vsi smo grešniki,« rečem jima. Obsojenca sta bila zadovoljna in jaz grem katoliškega fajmoštra iskat. Ko sem po mnogem popraševanju našel duhovnika, vprašam in prosim ga, ali bi se moglo to opravilo zgoditi. Gospod me nekako ostro pogledajo in mi rekó: »Francozje ste nepripravni za tako sveto delo.«

Jaz odgovorim: »Gospod, jaz nisem Francoz, ampak Slovan iz Avstrije.«

»Ali ste podučeni v sveti veri?« vprašajo me dalje fajmošter.

»Podučen,« odgovorim ter jim pokažem šolsko latinsko spričevalo iz ljubega Novega mesta.

Kmalu potem je prišel duhoven s svetim rešnjim telesom v ječo. Kar je bilo jetnikov katoličanov, vsi so pokleknili in našega Boga molili, luteranje pa ne.

Jaz postavim polomljen stol v kot za duhovna in spoved se začne. Tolmačil sem zdaj grešnikovo, zdaj gospodovo besedo. Trebanjec se je lepo spovedal, goriški vojak pak jo je bil obdelal bolj po soldaško, na kratko; oba sta prejela sv. telo. Drugi dan sem ju spremljal z duhovnikom vred na morišče. Na glas sem jima molil za duhovnom molitve. Obema zavežejo oči, dvanajst pušk se sproži in — mrtva sta bila.

VIII

KAKO SMO MARŠIRALI SKOZI POLJSKO IN KAKO SEM VELIKEGA NAPOLEONA VIDEL

Stopili smo na Poljsko. Pot je bil pust, kraji samotni. Nič več nismo imeli enakih stanovanj in enake postrežbe ko do zdaj, poznalo se je, da smo sovražniku zmerom bliže.

Mene je bila še precej dobra sreča našla. Prestavljen je bil naš stari, sitni stotnik in na njegovo mesto je prišel brihten mlad Francoz, Lastan po imenu. Dobro je ta poznal, kateri človek je kaj vreden. Sprevidel je tudi, da smo Kranjci dobre duše, in nas je rad imel; posebno sva si bila midva prijatelja. Rajši me je imel ko vse druge svoje korporale. Marširala sva dostikrat vštric in žlabudrala francoski. Ko smo prišli na Poljsko, bil sem jaz zopet prvi za jezik. Ne samo, da sem kakor Slovan razlike našega in poljskega jezika kmalu pogodil, znal sem že od svojih nekdanjih sojetnikov Poljakov malo »mówić po polsku«. Sploh sem videl, kako hitro so razumeli tudi moji rojaki poljske besede. Stotnik Lastan me je porabil, kjer je bilo treba poljski govoriti.

Vsak dan pride več francoskih trum za nami in se pritakne naši rajdi. Naraslo je nas kmalu na širokost in dolgost.

Prve štiri postaje na Poljskem smo imeli na kmetih. Vsak kmet je dobil celo kompanijo na stanovanje. Toda terjati nismo smeli ničesar od njega, še mrzle vode ne. Za kuho in pijačo smo morali za ljubo vzeti kalno, grdo, s smrdljivo smetano prevlečeno vodo iz luže. Dobivali smo na dan veliko mesa, kruha pa ne. Mislil bi kdo, da nam ni bilo sile pri mesu. Ali

kaj se pravi samo meso in nič drugega v želodcu imeti, to vé le, kdor je skušal. Kolcalo in rigalo se mi je, žejen sem bil strašno, pa luže nisem mogel piti.

Na cesti pa je bila zmerom večja gneča, večje vretje. Čez in čez, daleč naprej, daleč nazaj ni bilo videti drugega ko glavo pri glavi, voz pri vozu. Le počasi smo se premikali, tako da smo v 24 urah samo šest ur prešli. Čolne, vozove s smodnikom ali pulfrom, kanone s prižganimi luntami so med nami vozili štirinajst dni.

Že smo bili mi Slovenci od Ljubljane do Ligvine v ruskem Poljskem sto in šest in dvajset maršev prehodili, kakor je moj zapisnik v dnevniku kazal. Pol marša od Ligvine nas razpostavijo vse polke, kar nas se je bilo nabralo, na široko planjavo v vrsto. Nič nismo vedeli, kaj to pomeni. Že smo menili, da je morda sovražnik blizu; kar prijezdi na belem sercu Napoleon sam na ogled. Bil je prav v prosti obleki, v slabejši ko naš polkovnik. Jezdi enkrat ob vsi vrsti in zvesto ogleduje trume. Pride do našega polka, kjer smo bili mi, kranjske matere sinovi. Naš polkovnik je stal pred polkom. Napoleon jezdi k njemu in ga vpraša:

»Quel régiment?«¹

»Régiment d'Illyrie, votre majesté!«² odgovori polkovnik.

Jaz sem stal tako blizu, da sem ga videl in slišal natanko. Dobro sem bil njega obraz in oči ubral in še zdaj, ko me spomin zavoljo starosti že zelo zapušča, pomnim še ostri pogled, zapovedni glas svojega francoskega cesarja, moža, ki je bil moj in cele Evrope strah.

Imeli smo še štiri marše do ruske meje. Ker se je bilo naše

1 Kateri polk je to?

2 Polk ilirski, vaše veličanstvo!

število že od vojske naraslo, nismo mogli več po kmetih ustavljeti se, ampak narejali smo tabore. Vsako popoldne ob štirih se ustavimo. Najrajši so nam odbrali taborišče na velikem polju v žitu. Piramide naredimo iz pušk, potem zakriči poveljnik: »Delajte kolibe (barake)!«

Po dvajset mož prostakov, en seržant in dva korporala smo nalomili skupaj drevesnih vej in naredili si stanico in spalnico za eno noč. Žito smo pomendrali in poležali.

Po samotni, veliki planjavi pridemo do reke Njemen. Čolni, ki so se vozili z nami in pred nami, naredili so nam tu z deskami obdan most čez reko. Prekoračimo vodo.

»Bog ve, ali bomo prestopili to reko kdaj nazaj gredé,« pravim jaz tudi tukaj bratu.

»Nikoli!« odgovori mi brat in res je revež ni prekoračil več. Bili smo na rusko-poljski zemlji.

Marširali smo zdaj zmerom ob vodi proti Kovnu.

Medpotoma smo zvedeli novico, da ne pojdemo za veliko francosko vojsko, ki je bila že pred nami šla v sredo Ruske proti Moskvi, ampak da ostanemo v mestu Kovnu pri reki Njemenu, da bode naš polk zadnja straža vojski in da bode mo v Kovnu živež, ki je imel po vodi priti do tja, za vojsko prejemale, iz čolnov na suho devali in na vozeh za armado pošiljali. Pridemo v Kovno. Polkovnik Šmid nas začne zopet v orožju urititi kakor v Turinu. Bilo je ravno okoli kresa leta 1812. Za zarjo smo morali v orožje stopiti in sukati se, da nas je pot oblival, dve uri. Potem je moral ves polk k čolnom na delo; nosili so prostaki piškot, moko, riž itd. iz čolnov na vozove in v magazine. Meni ni bilo treba težavnega dela delati; moj prijazni kapitan Lastan me pošlje s štirimi možmi na pošto. Jaz sem pisal prejemne liste od tega, kar smo prejeli za

vojsko, moji možje pak so imeli poštno vozove spremljati na vse kraje, da niso drugi vojaki jemali poštnih kónj od vozov. Imeli smo nekaj več plačila, zato ker smo veliko trpeli, in sicer vsak prostak pol franka na dan. Marsikateri je bil prihranil nekaj rubljev, pa ne sebi, ampak ruskim kozakom, kakor bo bralec iz naslednjega še razvidel.

Ali prazno je bilo upanje, po katerem smo mislili, da ostanemo zmerom na meji v Kovnu in da ne pojdemo v sredo sovražnikove dežele. Komaj mesec dni, pa smo bili tam.

20. julija pride povelje, vsi pomarširamo iz Kovna proti sredini Ruske. Moji kompaniji je bilo naloženo sto voz moke na Vilno transportirati. Vsak mož je spremljal voz, naprežen s štirimi konji. Krme za konje medpotoma nismo druge imeli kakor zeleno rž, ki smo jo kar s polja kosili s sabljami ali kosami. Konji, nevajeni frišne krme in vedno napreženi, crkali so nam na potu in cele vozove smo morali tako na cesti puščati brez čuvajev. Vozniki, ki so bili že s Pruskega primorani v tako daljo voziti, popustili so konje, voz in vse in so nam pobegnili, kadar je mogel kateri. Na četrti postaji že nismo imeli več ko trideset konj živih. Kapitan naš je spoznal, da ni mogoče mu moko pripraviti v Vilno, zato se pogodi s pekom v Eviju in mu jo proda.

V Vilno prišedši, najdemo zopet svoje tovariše, ves polk, in zvemo, da je bil Napoleon pred štirinajstimi dnevi tukaj.

V Vilni ostane ves polk samo trinajst dni, potem pa se pomakne dalje v Minsk. Tukaj pride povelje, da od zadnje straže, to je našega polka, ostane en major, en lajtnant in en korporal v mestu, polk pa gre dalje v Borisov na reki Berezini. In ravno mene je zadelo, da sem ostal v Minsku. Opravka sem imel veliko; zaklepal sem magazine in ključe hranil. Mesto je

bilo večidel zapuščeno. V predmestjih je bilo veliko vojakov po stanovanju, zlasti bolehnih, in jaz sem jim imel vsega preskrbeti. Pisanja sem imel veliko. Spat sem hodil v staroversko cerkev, kjer je bilo veliko kupov usnja, od Rusov popuščenega, naloženo v skladalnice.

Tu moram bralcu še povedati zgled tedajšnje ruske neusmiljenosti v kaznovanju. Zvedeli smo v Minsku, da bode sedem ruskih kmetov usmrčenih, ker so svojega gospoda graščaka in njegovo ženo neusmiljeno umorili in graščino požgali. Hotel sem tudi jaz videti morstvo po ruski šegi in postavi in sem šel gledat. Zunaj mesta vidim vzvišen prostor — kakor brez strehe koč, z zemljo nasuto. Na tem prostoru je molel steber proti nebu, zraven stebra pa je bil velik mesarski ploh. Na to vzvišeno mesto se je prišlo po napravljeni brvi. Tik zraven so stale vislice in precej globoka, z drvni obložena jama. Najprvo pripeljejo dva kmeta. Stopita na nasuto vzvišenino, pripogneta se do zemlje in vzameta slovo od okrog stoječih. Biriči jima srajce iztrgajo, objameta steber, roke jima zvežejo ter zvezane na kljuko pri stebru obesijo tako visoko, da sta komaj na prstih stala. Dva pa dva biriča sta začela zdaj udrihati s šibami in sta tepla tako dolgo, da sta jima hrbet in rebra razcepila. To je bilo krvi! Nesli so ju na pol mrtva proč. »Taka je torej moskovska šega? Bog nas varuj!« rekel sem sam pri sebi in videl sem druga dva gnati na vzvišeni kraj. Uleže se eden na ploh, grdogled kmečki rabelj zavzdigne mesarico in daleč je glava odletela. Drugemu se je ravno tako zgodilo in oba so nesli za roke in pete v jamo na drva in dejali še glavi k truplom. Grmado prižgó in drva so gorela zmerom bolj v jamo, trupli ste zginili v žerjavici. Potem še z drugima dvema ravno tako storé, samo da so brez-

glavno mrtvo truplo še na deset kosov razmesarili. Strašno, pa resnično. Poslednjega so obesili na vislice.

Čez nekaj dni mi je bilo zapovedano vse vojake, ki so bili toliko zdravi, da so mogli puške nositi, na vélikem trgu v vrsto postaviti. Zberem torej ozdravele in jih ženem na trg. Imel sem vsakovrstne ljudi vsakovrstnih regimentov, pa večidel so bili Francozje. Ko smo stali v vrsti, primarširata dva polka Bavarcev skozi mesto in naravnost dalje v gozd. »Kam ti hité tako naglo?« mislili smo si, ne vedoč, da gredó v smrt. Nam pa zapove major, naj se zopet razidemo, naj se kaj dobro okrepčamo, zvečer pa zopet zberemo. Ker sem imel čevlje raztrgane, grem v staroversko cerkev, od katere sem jaz ključ imel, nabašem si usnja in pri nekem čevljarskem mojstru dobom nove čevlje zanj. Ključ pa denem v žep in dolgo sem ga nosil po Ruskem okrog, sam ne vem, zakaj sem ga bil vtaknil k sebi. Zvečer se snidemo na trgu. Poveljnik nam naznani, da gremo vsi vkup za polkom v Borisov. Jaz sem bil vesel, da pridem zopet k bratu in rojakom.

Še smo stali, ko pride štirinajst mož iz bližnjega gozda brez orožja. Bili so Bavarci. Od dveh lepih polkov, ki smo jih tistega jutra videli, ostalo je bilo štirinajst oseb, vse druge so bili v hosti Rusi zajeli in potolkli. Slišal sem našega poveljnika kleti: »Bougre, deux régiments sont perdus!«*

Mahnemo jo proti Borisovu. V štirih marših dospemo do tja in jaz sem bil zopet pri rojakih.

* Vrag, dva polka sta proč!

IX
ANDREJ PAJK V OGNJU PRI
BORISOVU. BEG. NESREČNI PREHOD
ČEZ REKO BEREZINO IN KAKO JE
ON ČEZ PRIŠEL

Polnoči je bilo. Vsi smo bili na nogah, puške smo imeli pripravljene, vse je bilo urejeno, marsikatero srce je glasno tolklo. Vedeli smo, da morajo sovražnika čutiti. Tema je bilo, ko so nas postavili na mostu in po grabnih okoli mosta. Jaz sem bil v neki kotanji blizu mosta postavljen. Čakali smo dne. Komaj se je zdanilo, razločimo kakor senco veliko množino Rusov. Jamemo streljati vanje. Dobro smo merili, za prvega so cepali in umikali se. Mož pri možu so stali naši na mostu in okrog mosta. Kar začno topovi grmeti in goste vrste naših so cepale ko muhe. Tudi v graben, kjer sem jaz stal, priletela je ena krogla in več mojih tovarišev vrgla za vselej ob tla. Na mostu se naredi živa kopica. Povsod stok in krič. Že se je most podiral, kanonove krogle so bile že veliko luknjo v zidanih obokih razvrtale, večina mojih tovarišev je bila na drugi strani. »Tudi jaz moram tja priti, če ne, po meni bo,« rekel sem in drzno sem se plazil po vseh štirih čez kup mrtvih in polživih teles. Prikobacam srečno na drugo stran, ozrem se nazaj in že se je most podiral. Brez reda se pomaknemo v Borisov nazaj, ali tudi tukaj so bili že Rusi. Videli smo preobrnjene in otopane vozove. Skozi mesto ni bilo mogoče iti. Ska-kali smo čez plotove in po vrtilih v ovinku prišli na cesto proti Smolensku. Od vseh strani so iz gozdov in iz zakotij priha-

jali vojaki k nam na cesto. Bila je že čudna mešanica, in vendar smo šli šele v sovražnikovo deželo.

Uro daleč od Borisova smo zaslišali za seboj kanonado, ki je trpela še čez poldan. Pozno naredimo tabor. Jaz zagledam krvavega mladega Poljaka in ga vprašam, kako je bilo v bitvi. Sodil sem namreč, da pride iz boja, in nisem se motil. Pravi mi je, da ravno takrat ko je bil zidani most pri Borisovu razbit, bojevali so se Poljaki in maršal Ney za ohranitev dveh drugih mostov, ki so jih bili čez Berezino postavili.

Drugo noč na potu proti Smolensku smo prenočili v gozdu. Barak nam ni bilo treba delati, našli smo že lepe, iz lesenih desk narejene, bržkone so jih bili še rusovski vojaki postavili. Edini tovariš, s katerim sem govoril, bil je ranjeni Poljak, kajti ljubega brata sem bil že izgubil. Upal sem, da pridem k polku in ga tam zopet najdem.

Padel je bil drugi sneg vrh prvega in mraz je pritiskal. Povsod nas je bilo vse živo, jesti pak nam je primanjkovalo. Malokdo je imel kaj kruha.

Kar zagledam pred seboj neznansko trumo Francozov, ki so brez reda drli od Smolenska dol. »Kaj to pomeni?« dejali smo. Ko smo pa prve srečali in so nam ti povedali, da je Napoleon pobegnil iz Moskve (katero je ruski guverner Rostopčin skrivaj zažgal) in da se vsa vojska od Rusov pojena vrača domov, ko smo videli, da nima že skoraj nobeden orožja, nobeden konja in da vse vre in hiti proti Berezini, urezali smo jo še mi nazaj.

Zdaj je nastalo vretje in razrivanje na cesti, da ne morem povedati, vsak je hotel brž dalje priti. Vsak je stopal na pete svojemu predniku, pa je nejevoljen klel, ko mu je zadaj tudi eden, po drugih rinjen in suvan, zaletaval se v hrbet. Vsak je

bil lačen, telečnjake smo imeli prazne. Slišal sem tu rentaćiti Slovence, Hrvata, Čeha, Poljaka, Nemca, Francoza, Španjolca itd. vsak je imel le dve, tri želje, da bi brž naprej prišel na potu, da bi kaj jesti dobil in da bi se proti mrazu zavaroval.

V dveh dneh prilomastimo v Borisov nazaj. Iskal sem naš polk, da bi brata dobil. Našel sem majorja in lajtnanta, ki sta si v gneči pomagovala dalje, kakor sta mogla in znala. »Combien d'hommes avez-vous?« vpraša major lajtnanta; ta mu odmaja z glavo in kaže v vretje. Brata nisem našel nikoli nikjer. Nikdar več ga nisem videl. Bog mu daj lahko počivati v hladni ruski zemlji!

Mesto Borisov je bilo še bolj zapuščeno ko pred. Vse je bilo odprto. Jaz stopim v neko judovsko hišo; natlačim si tam polno malho tobaka, v mali sobici dobom malo kruha, kar mi je bilo najljubše, in vzamem samo dva svilna prta, z zlatom in srebrom natkana. Dobil sem bil ravno tisto jutro dva lepa konja; pogrnem torej prta po konjskih hrbtih in ju vodim vsakega za eno uzdo. Ker je bil zidani most čez Berezino pri Borisovu prestreljen, obrnili smo se na malo cesto na desno roko.

Videl sem zdaj, kako so jezdecji svoje konje na količke privezovali, železne oklepničke, ostroge, orožje proč metali in se mešali med nas pešče.

V dveh urah pridemo do Berezine. Kakor so ljudje videli, da se zdaj pride na most, pritiskali so še bolj; gneča je postala taka, da so mene, ki sem s svojima konjema bolj pri kraju hodil, iz vrste izrinili in vse prizadevanje, zopet zagozditi se mednje, je bilo zastonj. Pred mostom berezinskim je stal majhen gozdič, obraščen z mladimi hojami. Zakurim ogenj; ali

mlade in nesuhe hoje niso hotele goreti, kakor koli sem že jaz pihal in si prizadeval. Kadilo se je, do plamena nisem mogel razpihati, če sem količkaj odnehal, pogasnilo mi je vse. Vidovski, da ni mogoče, popustim kurjavo. Primem zopet svoja konja za uzdo in grem iz hojevega gozda proti mostu. Strašen pogled! Držaji ob mostu so bili že odlomljeni, marsikoga je vretje prekucnilo z mosta v globoko vodo. V vodi so se bojevali možje in konji z mrzlo smrtjo v valovih; toda malokdo je splaval ven, kdor je že padel noter ali kdor se je brez premisleka sam vrgel v vodo, ako čez most ni mogel. »Ako bo taka gneča, nikdar ne bom na most prišel,« rekel sem sam pri sebi in sem poskušal od strani v vrsto priti. »Da bi le v sredo prišel, pa sem dober,« dejal sem in čakal štiri ure prilike. Koliko sem jih videl pasti pod nogami drugih in pohojenih nikdar več vstati. Konji in ljudje so drli naprej; kdor je prišel pod noge, tega je imela smrt.

Truden postanem od dolgega stanja in čakanja, zato se obrnem in grem proč. Ne daleč od mosta so stale hiše. Tjakaj peljem konja. Okoli in okoli poslopja je bilo polno vojakov, ki so kakor jaz čakali, da bi prišli na vrsto. Privežem žival k plotu, naberem pri hiši nekaj suhega lesa in zakurim ogenj. Preiščem malho in najdem tobak, ki sem ga bil v Borisovu vzel, pa košček kruha. Poslednjega željno pojem, tobaka pa pokažem nekaj peres ne daleč sedečim Francozom in brž ga prodam po dva peresa za en frank. V naglosti sem bil bogat. Denarjev je bilo dosti, zlasti pri Francozih, ali kaj pomaga denar, če kruha ni. Vse, kar je imel, bi bil marsikateri dal za košček kruha. Svoj tobak prodajaje, sem možko in trdo sedel na malhi, sicer bi mi jo bili iztrgali in vzeli. Za kratek čas sem bil obogatel. Komaj sem bil namreč tobak prodal, prijez-

dila je taka truma jezdecev, da mi niso samo ognja pomen-
drali in zadušili, malho razhodili in pobrali, mojih kónj s se-
boj potegnili, ampak da bi bili skoraj še mene s poltjo in dušo
vred pod kopito spravili, ko se ne bi bil urno ognil.

Dva dni sem čakal v mrazu in lakoti zastonj pri mostu. Ne-
pretrgoma je bil most tako natlačen, da ne bi bil mogel ne en
otrok gor stopiti. Tisoče in tisoče ljudi je požrla Berezina.

Tretji dan pak rečem: »Ali umrem ali pa pridem čez vodo.«
Navsezgodaj čakam že pri mostu. Najdem tu med čakalci zo-
pet enkrat Slovenca, svojega pajdaša Devetaka od Gorice do-
ma, ki je bil za hlapca pri majorju. Imel je dva sestradana ma-
jorjeva konja.

»Prijatelj, jaz nikdar ne bom na Vilno prišel,« ... , reče mi
otožno.

»Le korajžo, brate!« rečem mu jaz. »Pusti te sesušene
mrhe, pa poskušajva sama sebe rešiti.«

»Na most ne prideva,« pravi on, »zato bom jaz življenje
zastavil. Zvezal bom konja za gobec in za rep vkup, prijel se
bom za grivo, ulegel se po hrbtih in v vodo ju bom zapodil.«

»Bog ti daj srečo!« pravim jaz. Videl sem ga v sredi vode,
kako ga je spodnašalo, potem mi je zginil izpred oči, izgubil
se med množino v vodo padlih in nikdar več ga nisem videl.
Gotovo je utonil.

Kadar je človek na tem, da mu je umreti pri mrzli krvi, ne-
ha ga vsako usmiljenje. Tega sem se jaz prepričal, ko sem ves
dan ril in prosil, da bi me v vrsto pustili na most. Prosil sem
francosko, nemško, slovansko, na vse viže, pa zastonj. Proti
večeru prijezdi med gnečo neki mlad pruski lajtnant. Nago-
vorim ga nemški in ga za Kriščevo voljo prosim, naj podrži
samo toliko konja, da bom jaz svoja pleča zagozdil v vretje in

tako na most prišel. In glej čuda, mladenič se me usmili, v lastno nevarnost podrži konja, bil sem v gneči in prekoračil sem Berezino.

X
*KAKO SEM KOZAKOM UŠEL, POTEM
DOBER PLEN DOBIL, KAKO POTICO
SEM NA RUSKEM PEKEL, STRADANJA
IN ZMRZOVANJA*

Zdaj sem doma!« mislil sem lahkega srca, ko sem se ozrl takraj Berezine nazaj. Ali ko sem videl v kalni, že malo zmrzli vodi kakor tudi na obeh pobrežjih toliko mrtvih ljudi, zagrenila mi je misel radost nad rešitvijo: morda je tudi moj brat med temi.

Kmalu popoldne se ustavim v neki vasi. Stanovalci so bili pobegnili v gozde, potegnili so bili s seboj živino in živež. V usta nisem imel kaj dejati, moral sem iti česa iskat. V neki hiši dobom krdelo Francozov, ki so moko imeli, pa piskra ne. Ponudim se jim, da bodem jaz kruh naredil. Že sem se bil pripravil, kar zagledam majhnega prašička po dvorišču skakati. Z veselim krikom letimo nadenj, ulovimo ga, osmodimo in denemo peč. Komaj je bil malo opaljen, kar povedó: »Kozaki gredo, bežimo!« Planemo ven, jaz sem bil zadnji. Eden se spusti proti meni in visoko nastavljeno drži svojo sulico. S težo sem mu ušel čez plot, malo je manjkalo in bil bi me piknil s svojim orožjem. Nekoliko časa sva letala ob tistem plotu: jaz zdaj po tej strani peš, on na oni strani na konju, zdaj zopet jaz po oni in on po tej. Nazadnje se naveliča takega kratkočasnega lova na življenje in smrt tujega človeka in jo udere za drugimi pajdaši, ki so menda moje Francoze gonili.

Jaz hitim v hišo, vzamem kos pol pečenega mesa in letim čez polje; bal sem se namreč, da ne bi še drugoč prišli. Hotel

sem zopet na cesto, pa zagledal sem celo trumo kozakov pred seboj. Bili so tako blizu mene, da bi me bil vsak lahko ustrelil; vendar videvši, da sem jo v krivo zavil in da bežim, niso mi drugega prizadeli, kakor da so za menoj kričali: »Vidiš, vidiš francoskago smirdulaka!« Preskočim čez graben in bil sem na vrtu neke graščine.

Tam ogenj zakurim, opečem svojo prašičkovo kračo in ko odjém, nabere se okoli mojega ognja kakih 30 mož. Vsi smo bili brez orožja in brez živeža. Gremo zopet na cesto. Proti večeru pridrčé kozaki s kanoni in začno s strani v gosto gnečo na cesti streljati. Cepale so cele vrste. Kanoni pa potihnejo, ko se zmračí.

Ko se stori noč, vzamem si toliko poguma in se vrnem v vas, dasiravno je bila precej daleč zad. »Morda še ni nihče našel ostalega prašička,« mislil sem in pa svoje orožje bi bil rad dobil nazaj. Vse je bilo tiho tukaj. V hiši je bila luč in ruske besede sem slišal skozi okno. »Kozaki so notri,« dejal sem. Pri plotu, ki me je bil pred kozakovo sulico rešil, vidim zdaj privezana dva rejena kozaška konja, dva hleba, nov koc za odejo, nov oficirski plašč, pet kokoši in dve vreči moke. »To je dobro zame,« pravim, denem vse to na enega konja, na drugega se usedem in ko blisk sem jo dirjal zopet na cesto po črni noči tjakaj.

Čez pol ure pridem do tabora. Bili so tukaj pruski vojaki, poprosim jih malo prostora pri nekem ognju in za plačilo jim dam kruha. Bili so mi hvaležni, naredili so mi prostor in mi odrezali kos gorkega konjskega mesa. Kónj nisem mogel napojiti, ker vode ni bilo. Jesti sem jima dal pest slame, za zobanje sta imela namesto ovsá sneg, na tla sem se pa sam ulegel, odel se s kocem in zaspal. Ko se zbudim, ni bilo koca na

meni niti dragega plašča na konju. Drugo pa je bilo še vse, in to me je tolažilo.

Tri ure pred dnem sem šel zopet na cesto in sem precej pota storil dopoldne. Kar me misel obide, da bi kakega rojaka poiskal in da bi tako drug drugemu pomagala. Umaknem se s pota, podkurim na strani popuščeni ogenj in celo popoldne kričim ko jesihar: »*Fantje, le sem, kdor je Kranjec! Jaz imam dosti kruha za Kranjce!*«

Pa zastonj sem se zadiral, da mi je grlo ohripelo, nobene ga ušesa ni bilo, ki bi me bilo razumelo.

Slovenci so bili vsi ali še zadaj ali že spredaj. Ko torej vidim, da moje prizadevanje nič ne izda, grem spet v gnečo.

Moko in kokoši sem imel na strani na enem konju privezane, dva ruska hleba, čevelj visoka in dva čevlja široka, sem imel pa zvezana v malhi in tako prevezana čez drugega konja, kakor pri nas vidimo Čiče sol tovoriti. Dosti je bilo v vretju do smrti lačnih. Ali jaz moram naprvo zase skrbeti, mislim si. Zaslišim prepir za seboj, ozrem se, in — o joj! — mojih velikih hlebov ni bilo na konju. Nekdo jih je bil izvohal, iztrgal jih je dol in topli so se zanje, da Bog nas varuj. Kateri se je hleba dotaknil, prijel je tako, da mu je moralo vsaj malo v roki ostati,

V taboru smo imeli po štirje in štirje en ogenj. Reda in vojaške šege res ni bilo videti tukaj, vendar ravnali smo se po naravnih postavah. Kdor je ogenj zakuril, tisti je bil poglavar čezenj in je imel pravico vzeti, kogar je hotel, k ognju; kogar ni hotel, tega je zapodil. Jaz sem skrbel, da sem zakuril prvi in postal tako gospodar. Ravnal sem se potlej po slovenskih pastirčkih, ki nobenega k ognju ne pusté, kdor drv ne prinese. Ker je bilo ognjev neštevilno dosti, zmanjkovalo je povsod

drv. Razbijali smo vrata pri hišah, trame, skrinje, omare, dragocene politure iz graščin, vse, kar je nam lesenega pod palec prišlo, smo žgali, da bi otrple ude ogreli. Kdor ni bil tako srečen, da bi bil drv dobil ali da bi ga bil kdo k ognju vzel, zaspal je v snegu in zbudil se v večnosti.

Precej zraven mojega ognja so kurili štirje drugi možje tiisto noč. Ko se drugo jutro ogledam, vidim, da so vsi štirje pri ugaslem ognju zmrznili. Toda nič nenavadnega se mi ni zdelo, kakor bi le spali; potegnem izpod enega koc, zavijem se vanj in koračim dalje s svojima konjema. Čez dan mi nekdo kokoši s kónj ukrade. En konj mi od lakote in žeje tako oslabi, da ga pustim na potu in le z enim klomuzava naprej. Svojo žejo sem še ugasil s snegom, ali za konja sem težko dobil kako zmrznjeno mlako, katero sem sesekal do tal, da sem do nekaj kapljic prišel, katere je konj klečé mogel posrebiti.

Naslednjo noč zakurim sam ogenj in vzamem še tri može Francoze k sebi. Zagrabil skrivaj tri pesti moke, vržem jo v sneg in začnem gibanico (potico) delati. Sneg je bil namesto vode in potičanja, pepel pa namesto soli. Gnetem in naredim cmoke, tolike kakor pest, ter jih opečem v žerjavici. Tri sem snedel, šest sem jih pa posameznim pokazal in svojim denarnim tovarišem po tri goldinarje cmok prodal. To je bila draginja, in vendar bi jih bil prodal takih gibanic tri voze po 10 goldinarjev lahko. Svoje moke si nisem upal pokazati, ker sem se bal, da mi je ne bi s silo vzeli lačni reveži.

Mraz je bil od dne do dne strašnejši in reznejši, Zmerom bolj se je množilo število zmrznjencev.

Drugi dan dojdem v vretju na cesti adjutanta našega polka. Bil je ves bolan, shujšan, bled in se je tresel od mraza in mrzlice. V nevarnosti in nesreči mine ves razloček med sta-

nom. Zato sem ga veselo pozdravil kakor znanca in prijatelja, tembolj ker že dolgo' nisem videl nobenega človeka od našega polka. Poprosi me, da bi ga pustil na svojem konju jezdit, ker so mu noge tako opešale, da bode sicer moral v sn•gu ostati in umreti. Smilil se mi je in, dasi je moj konj od slabosti komaj noge prestavljal, posadil sem vendar mladega moža nanj.

Zvečer prideva do neke hiše. V izbi se je vse trlo, toliko je bilo nama enakih ljudi notri. Jaz konja denem v vežo, zakurim pred hišo ogenj in moj ubogi pajdaš se je grel, kolikor se je mogel. Dal mi je en cekin za 40 frankov; moral sem ga vzeti. Ko se stori noč, zrijem se v hišo. Bila je tako natlačena, da se ni mogel nihče usesti, ampak stal je mož pri možu vso noč. Ker smo vsi dihali, segreli smo bili izbo tako, da nas ni zeblo. Rad bi bil še svojega adjutanta noter poklical, ali ker sem se bil enkrat vgozdil v gnečo, nisem mogel venkaj in, ko bi se bil ven zril, bati se mi je bilo, da ne bi več nazaj prišel. Predolgo pa še nisem bil na gorkem, da bi bil že zdaj popustil to dobrodelno hišo. Vso noč smo stali; samo kakih pet generalov, razcapanih in shujšanih, je sedelo ali čepelo v kotu na svojih malhah. Ko se je dan začel delati in so pravili, da je zunaj strahovita. zima, nismo hoteli iti z gorkega. Naenkrat pak se ogenj pokaže; hiša, v kateri smo bili, je s plamenom gorela. Zdaj je vse vrelo proti durim, vsak je hotel iz hiše priti. Jaz sem bil blizu vrat, zato sem precej skočil v vežo. Drugi pa so se rili tako, da so sami s seboj vrata zatlačili in da jih je veliko zgorelo v tisti koči, med drugimi vseh pet generalov.

Zunaj nisem našel ne konja ne adjutanta. Zasedel je bil menda moja mrho in odšel. Težko, če je kdaj svoj dom videl! Koračil sem zopet sam brez konj in brez vsega naprej po sne-

gu in mrazu. V sredi poldne se grem gret v neko hišo. Tudi tukaj je bila velika gneča. Zaslišim dva Laha, da se nekaj o odrti mački pogovarjata. Ker sem bil grozno lačen, začnem pazljivo gledati okrog sebe. Vzdignem na pol krivi krov od majhne mizice in najdem notri popolnoma za kuho ali peko pripravljeno mačko. Z velikim veseljem jo vtaknem brž v veliki žep svojega spodnjega plašča.

Ko bi te mačke ne bil dobil, moral bi bil od lakote obležati in zmrzniti. Kajti od Berezine dol nismo več videli štirinogate živali, ne goveje, ne pasje, ne nobene, razen kakega konja, ki je leno koščene noge predeval. Kmalu pa je še kónj zmanjkalo, nekaj jih je bilo od lakote opešalo, nekaj so jih bili ljudje pojedli. Ko se še rženo klasje ni dalo iz snega več dobiti, videlo se je dan na dan več sestradanih zmrznjencev okoli pogorelih ognjev. Vozovi, tamborji, muzika, vse to je bilo na Berezini proč; eno samo kaso sem videl še pred Vilno razbijati.

Vsi smo želeli do Vilne priti. Tam nam bo pomagano, mislili smo si. Ali ko pridem do Vilne, nisem mogel še v mesto, taka gneča je bila. Šel sem ob nekem plotu iz desk in sem zlezl skozi neko luknjo v mesto. Videl sem tam francoske oficirje, kako so raztresen bob po pesku pobirali in surovega jedli. Ker sem bil tudi jaz lačen, začnem še jaz žvečiti surov bob, ali ni se mi dalo. V mestu ni bilo ostanka; zato grem v gnečo in iz mesta naprej.

Ne ene vojaške podobe ni bilo videti v velikem krdelu, ampak mislil bi bil, da so se grintavi berači vsega sveta tukaj zbrali. Vse je bilo v capah oblečeno, v ruskih raztrganih kožuhih zavito, s koci in plahtami odeto, s kožami okrog vrata obdano, da so se same čake videle iz cunj. Nobeden ni imel

orožja, nobene sablje ni bilo videti. Obleko smo imeli vsi opaljeno in prežgano. Oni je imel sežgan nos, ta hlačnico odgorelo, oni rokav luknjast, ta vse oblačilo smrdljivo in umazano. Ta je imel brke po eni strani osmojene, oni lase popaljene. V vsej množini ni bilo videti zdravega obraza. Vsi so bili pegasti, skorjasti kakor hrastova stara debla. Kakor zverine so bili nekateri z uma od lakote. »Je suis général (jaz sem general),« je kričal v snegu capin, vendar nihče se ni zmenil zanj, zmrznil je, kakor bi bil najnižji prostak ali pa pes.

Šest maršev od Vilne do Kovna sem videl skoro več mrličev v snegu kakor živih na potu.

XI
*KAKO SEM OD SUROVE MAČKE ŠEST
DNI ŽIVEL. DALJNJE NADLOGE,
STRADANJE IN PREGANJANJE.
KAKO SEM V SVINJAKU PRI PRAŠICU
PRENOČIL*

Povedal sem že, kako sem bil do mačke prišel. Ko bi si le-té ne bil v spodnjem žepu svojega plašča prihranil, bil bi gotovo umrl, kajti zdaj šest dni nisem imel drugega življenja. Strahoma sem jo pekel in jedel. Ko so ponoči moji tovariši jeli okoli ognja dremotni prihajati, začnem jaz v žep segati in, ker noža nisem imel, vrtel in vil sem za košček v žepu tako dolgo, da sem ga odtrgal. Celo mačko izvleči bi bilo nevarno. Ko bi me bil kdo zagledal, planili bi bili vsi ko risi in volkovi name in vzeli bi mi jo bili. Plaho se ozrem po drugih ognjih in, ako me ni nihče gledal, porinem košček v pepel in ga zakopljem. Kadar se začne kaditi, preobrnem ga s klinom. Nisem utegnil čakati, da bi se bil do dobrega spekel, prvič, ker sem lačen bil, drugič, ker sem se bal, da se ne bi pečenka mojim lakotnim pajdašem pod nos razdišala in bi bil tako obnjo. Izbrskam osmojeni božji dar iz pepela; ko se ohladi, pogoltnem ga hlastno in požrešno. Toda še gristi si nisem upal na glas. Toliko vem, da je ta živež malo smrdel, dalje ne vem nobenega okusa več povedati. Kakor je bila surova mačka prav slaba, hranil sem vendar zadnji porcijonček še dva marša od Kovna.

Kakor se mi je slabo godilo, imel me je Bog še vendar rad v primeri z drugimi, morda zato, ker sem bil na potu v Švibusu dobro dušno delo storil.

Komaj mi je bilo mačke zmanjkalo, narajmam blizu Kov-

na nekega Čiča s kranjskega Krasa. Iz dveh vzrokov sem ga bil vesel; prvič, ker sem lahko ž njim govoril slovenski, vdrugič pa še bolj, ker je imel malo moke in je bil tako dober, da jo je z menoj delil po bratovsko. Živela sva od te moke do Kovna. V Kovnu dobim jaz pisker in pristaviva s Čičem močnik kuhat. Kar začnó ruski kanonarji iznenada po nas streljati, hiše začnó na več straneh goreti, Francozi jo uderó čez most. Tudi jaz in moj Čič pustiva pisker in ogenj in pobegnava. Pri prehodu čez Njemen izgubim svojega rojaka Čiča. Večina francoskih opaljencev jo krene ob Njemenu na levo, jaz pa nisem poljski deželi zaupal, zato se obrnem na desno po cesti proti Kraljevcu (Königsberg). Rusi pridno streljajo z onkraj vode na nas.

Pridem po vseh štirih na velik hrib in zagledam razprostrano vas. Tudi zagledam tu prvo štirinogato žival, veliko telico, kakršne že osem tednov, od Minskega sem, nisem videl. Toliko vem, da smo bili telico ujeli, pa tudi vem, da je nismo jedli; kako in kam nam je bila pa prešla, tega ne vem že več. Stari spomin moj je že nezvest, ne domislim se zdaj tega v sivih laseh.

V vasi, ki je bila zapuščena, zakurim v neki kašči ogenj; deske iz predalov sem pa žgal. Nabere se okoli mene kmalu več nesrečnežev, meni enakih. En mož gre na večer iz kašče od ognja po vasi gledat. Kar prinese v kufrastem kotlu veliko pol kuhanega mesa. Z veseljem ga pozdravimo. Lastnik pa prileti za njim in hoče svoj kotel nazaj. Bil je Nemeč. Francozi moji se vzdignejo grozé mu in pravijo: »Ven se poberi!«

Meni se je mož smilil in prosil sem pajdaše, da smo mu dali nekoliko, ko je bilo kuhano. Našel sem v le-tej kašči tudi dolg ženski plašč, katerega sem drugi dan vrhu svoje obleke

nataknil. Drugi dan smo se zopet v neki hiši grelj; ko pa so prišli poljski kmetje in so nas neusmiljeno s palicami premahali in zapodili, pomešamo se zopet na cesto v gnečo. Zdaj prideró samo *štirje* kozaki na konjih iz bližnjega gozda. Vrsta se pretrga, nekaj jih je bežalo nazaj, nekaj nas je drlo naprej, nihče pa se ni ustavljal, ker, dasiravno nas je bilo ko listja in trave, ni nobeden imel nič v roki, vsi pa smo bili oslajbljeni kakor otroci.

Jaz prisopem komaj do neke hiše. Bila je polna Francozov, tako natlačena, da še noter nisem mogel. »Sortez, les Cosaques sont ici,«* zakričim jaz na pragu. Vse vre ven, naenkrat je bila hiša prazna, jaz pa padem pri steni na slamo ter se ne morem več premakniti. Močno zbolim tisto noč. Kmet me je rad imel, ker sem mu hišo izpraznil francoskih pešljivcev in ker sem kakor Slovan lahko za silo ž njimi govoril. Drugo jutro ne morem vstati. Kmet je imel usmiljenje z menoj. Razdelim svoje premoženje, kar sem imel v mošnji, hišnim ljudem, uro pa dam gospodarju spraviti. Precej potem pridejo ruski vojaki, slečejo me in vsega preiščejo. Kar sem še denarja imel, vzeli so mi ti, razen dveh cekinov, ki sta bila v prereznih luknjah mojega plašča. Ležal sem do svetega večera. Gospodar, dober katoličan, dá mi molek, da bi roženkranc molil, in razveselilo me je to tako, da sem mu dal en cekin. Prinese mi zato žganja. Pil sem ga po majhnih požirkih. Ker sem bil od same slabosti bolan, okrepcal sem se tako, da sem že po božičnem dnevu, ko je neki Saks k meni prišel, mogel zopet dalje iti. Gospodar mi je vse nazaj silil; toda vzel sem samo uro, drugega nisem maral. Zdaj sva potovala s Saksom sama. Čudil se mi je, kako se zmenim ž njim Nemcem, s

* Bežite, kozaki gredo!

Francozom, Poljakom in Rusom. Izpraševal me je vsakovrstne reči, dasiravno je bil ves nadložen kakor jaz. Z vzdihljaji sem mu pravil o svoji ljubi, daljni slovenski domovini, on meni o svojih ljubih.

Do večera dospeva v veliko litovsko vas. Prosiva prenočišča, pa strahoma so naju odganjali in, pravili nama, da pride čez noč veliko Rusov na stanovanje. »Ako najdejo, da francoske vojake prenočujemo, zažgó nam vas,« rekli so nama. Star mož se naju tolikanj usmili, da naju zapre v svinjski hlev k prašičem.

Stori se noč. Slišiva, da so prišli Rusi v vas. Strašno je bilo mrzlo v hlevu. Tresla sva se na smrt. Ganiti se nisva upala, ker prasica je grdo zakrutila, če sva se kaj premikala. Bati se je nama bilo, da ne bi po tem groznem renčanju prasičinem Rusi pogledali, kaj je v hlevu. Lahko umeš, ljubi bratec, da je bila noč grozovito dolga. Proti dnevju se Rusi z bobnanjem, hrupom in hrumom iz vasi poberó; posloviva se midva od negostoljubne hude prasice in greva iz svinjaka.

Bila sva vsa trda od mraza, da sva komaj prestopala. Pobirala sva po tleh drobtine in skorjice kruha, ki so jih bili ruski vojaki raztresli. Stari Litovec, ki je bil naju v svinjak dal, pelje naju v hišo, da sva se malo pogrela. Ko sva si toliko opomogla na gorkem, da nisva z zobmi klepetala in trepetala, napotila sva se zopet dalje. Iz hiše stopivši, sem videl mlado deklico, ki je kuhan krompir lupila ali majila, kakor Gorenjci pravijo. Skočim tja in zagrabim za obličnice, ki jih je po tleh metala, in jih slastno pojedam. Deklica, videvši najino revščino in lakoto, začne jokati. Povsod so dobrosrčni ljudje! Dá nama. vsakemu tri gorke krompirje. Kakovo veselje, ko

sem zopet enkrat kaj kuhanega v usta založil! Hvaležen sem ji bil bolj, ko bi mi dala kupe zlata.

XII
*KAKO SO ME KOZAKI UJELI,
 KAKO ME JE PA DOBER OFICIR
 KOZAŠKEGA JETNIŠTVA OPROSTIL IN
 KAKO SEM POSTAL PROSTOVOLJEN
 JETNIK NA LITVI*

Potovala sva s Saksom dalje. Bila sva zdaj na pruskem Litovskem, ki je pa bilo polno Rusov. Proti večeru naju zagledajo trije kozaki na konjih in precej dirjajo proti nama.

»Zdaj je po nama,« rekel mi je Saks in začel bežati.

»Ne bodi neumen, prijatelj,« rečem mu jaz. »Konjem ne utečeva, ko bi še tako spočita bila, nikar ko sva vsa zdelana in trudna!«

Precej so bili pri nama. Jaz, ki nisem hotel bežati, nisem bil tako tepen, čeravno so tudi meni dali »palku kušat«. Saksa pak, ki je hotel uteči, topli so ti trije surovi sinovi pustinja tako, da so majhno živega pustili. Oba preiščejo, ali imava kaj novcev, in, ker nisva imela razen moje ure nič, bila sva še bolj tepena. S sulicami naju suvaje, ženó nas v bližnjo vas. Ker so videli, da ne moreva hoditi, zapovedó tu nekemu kmetu, da napreže dva konja. Medtem ko je gospodar napregal, dovolili so nama v hišo stopiti na gorko. Gospodinja, dobra žena, dá nama malo kruha, katerega sva lakotno pogoltnila. Na sani nisem mogel zlesti, ker sem bil ves od mraza trd. Pa ne, da bi mi bil kozak pomagal, še štoknil me je s sabljinim ročnikom s tako silo v zatilnik, da sem se zvrnil po vozu in da sta mi um in pamet za nekaj časa prešla. Litovski kmet požene svoja mala konja in drčali smo po sanincu, da so nas kozaki komaj dohajali. Okoli polnočne ure pridemo do ruskega tabora. Bilo je tukaj neštevilno ognjev. Zmečejo naju s sani

in kozaki so naju gnali mimo več kozaških trum, ki so nama grozé palice kazali, rekši: »Vidiš francoskago smirdulaka!«

Pripeljejo naju do stranskega ognja, kjer je sedel ruski oficir med množino drugih vojakov. Bil je prijaznega obraza in divjim tovarišem čisto nič podoben. Ogovori naju po nemško:

»Kdo sta?«

Moj tovariš reče: »Jaz sem Saks, gospod oficir.«

»Ti si pa Francoz,« reče častnik meni.

»Nisem, gospod,« odgovorim, »jaz sem Ilirec, Avstrijan. Posiljen sem moral na Rusko.«

Nato me pogleda gospod z bistrim očesom, videlo se je, da mi ne verjame. Da bi mu dokazal, da resnico govorim, pokažem mu latinsko šolsko spričevalo in Novega mesta. Ko so me namreč kozaki preiskovali, vrgli so bili zaničljivo ta papir proč; jaz pak sem se stegnil in ga bil zopet pobral, in glej: rešil me je zdaj kozaškega jetništva.

Gospod pregleda namreč moje spričevalo ter vpraša: »Od kod si doma?«

Videl sem, da me skuša, in sem moško odgovoril:

»S Kranjskega!«

Dá mi spričevalo nazaj in reče: »Pojdita v božjem imenu, kamor hočeta.«

Lepo se mu zahvaliva in precej se napotiva po sledu nazaj. Kozaki naju sicer grdo gledajo, videvši, da sva prosta, vendar nobeden se ni upal nama kaj žalega storiti, ker so slišali, da je naju častnik izpustil.

Nekoliko časa sva še sledila po snegu, kod so naju tirali. Kmalu pa je burja sneg tako čez pot zamedla, da se ni pozna-

la nobena steza, nobena sled. Šla sva s Saksom vse vprek. Ne vedoč, kam greva, sva zašla zopet v Litovsko.

Proti jutru prideva v neko vas. Greva v prvo hišo, da bi si kaj jesti izprosila; pa gospodar se zadere nad nama: »Ek lauko — poberita se!« in ko sva oprezovala, naju meni nič tebi nič zaženó ven. Ravno to se nama pri drugi hiši zgodi in po vsi vasi. »Bog se usmili, menda nisem več človek,« javkal sem jaz, truden, da nisem že mogel nič.

Litovci so se namreč bali, da ne bi Rusi prišli in jim vasi požgali, ko bi naju našli notri.

Že je bila tema, ko prideva v drugo vas.

»Jaz bom umrl,« reče Saks.

»Jaz tudi pol dneva ne morem več hoditi,« pravim jaz.

Zméniva se torej, da bova po sili v prvi hiši ostala; ako naju ven vržejo, pa spet nazaj pojdeva. Prideva čez prag v izbo in najdeva veliko družino, zlasti dosti žensk. Saks se uleže na klop, jaz pa pod klop. Litovci naju gledajo in smiliva se jim, bili so boljši ljudje ko v prvi vasi. Neka mala deklica zagleda moj zlati prstan, katerega kozaki niso bili opazili, in kaže nanj: »Mataj žiedo!« Jaz snamem svoj prstan in ga podarim deklini. S tem sem se jim prikupil in imeli so usmiljenje z nama. In saj ne bi bili ljudje, ko bi se jim ne smilil človek osmojene obleke, skorjastega obraza, sežganih las, suh do kosti, leveče se kože, ozebljih in nepogledno žuljastih nog, kakršna sva bila midva. Dala sva ljudem razumeti, da nama ni moč ne enega koraka storiti in da bi rada tu ostala. Hišni gospodar pokliče vaškega župana, ki je po sreči malo nemško znal, da smo se pogovorili, od kod sva doma in da ne moreva zavoljo slabosti in onemoglosti nikamor dalje. Župan naju potolaži, da na tej cesti niso ne Francozi ne Rusi nobenkrat marširali

in da se nama ni bati, vendar je dejal, da mora nekega višjega uradnika vprašati, kaj naj z nama počne. Midva siromaka ga prosiva, da bi vse dobro napeljal. Drugi dan nama pove, da sva jetnika, dokler se mir ne sklene. Moj pajdaš je bil čevljar in je precej dobil službo, mene pa pošlje župan uro hoda daleč v neko pivamo, da bi vodo vlekkel štiri ure na dan.

Pridem na odmenjeni kraj k svojemu novemu gospodarju in dobom opravek. Ali kako bodem vodo vlekkel, ki sem majhno živ?! To je tudi gospodar previdel in štirinajst dni me je brez dela preživil. Ko vidi, da se mi moči le počasi vračajo, dobi mi drugega gospodarja v neki daljni vasi *Šaken*, v fari *Lazdin*, deset ur od pruskega mesta *Tilzita*.

Dobil sem tu na kmetih dobrega gospodarja in služil sem kakor vojaški ujetnik 20 mesecev. Ker je bil ta moj gospodar popred »črni huzar« pri Prusih, znal je nemško in rad je govoril z menoj. Sam že dolgo časa bolan, imel je tudi do mene usmiljenje in je zapovedal gospodinji, svoji ženi, da me mora imeti brez dela, dokler ne bodem popolnoma ozdravel. Vsak večer je veliko ljudi zbralo se v hiši. Jaz sem moral praviti po nemško vse svoje dogodbe in nezgode po Ruskem, gospodar moj jih je pa tolmačil litovsko. Radi so me poslušali. Tudi so me spraševali o mojem domu, ali imam očeta, mater, brate, sestre. Dopovedoval sem jim, da sem daleč, daleč doli doma, pri spodnjem morju blizu Turškega.

XIII

KAKO SE MI JE V VOJNEM JETNIŠTVU NA LITVI GODILO. ŠEGE IN NAVADE NA LITOVSKIH KMETIH

Počasi sem se okrepčal. Kotanje po obrazu, kjer so se kosti videle, jele so se zadelovati in zmerom bolj okroglo lice sem dobival. Ljudem sem se znal prikupiti od dne do dne bolj. Ker so nekateri kakor sosedje pruskih Nemcev znali nemško govoriti, razumeli so me lahko. In ker sem bil jaz voljen učiti se litovskega jezika, da bi mogel tudi z drugimi, zlasti z ženskami in otroki govoriti, pripovedali so mi zlasti fantinje radi, kako se tej ali oni reči po litovsko pravi. Znal sem več ali manj štiri poglobitve jezike evropske, to je, slovansko v več narečjih, francosko, laško in nemško. Pa mi vendar to znanje ni nič pomagalo pri uku litovskega, ker ima ta jezik, kakor bode komu mojih bralcev znano, lastne korenine in besede, drugim jezikom popolnoma nepodobne. Toda jaz sem bil brihtne glave, hotel sem se jezika naučiti in kmalu sem se navadil toliko, da sem s fanti in dekleti mogel kramljati. Ker sem bil že od mladega vesele nature, znal sem tudi veselim Litovcem marsikaj povedati, kar jih je na smeh pripravilo, in radi so kramljali z menoj, ko smo šli k bližnji cerkvi na božjo službo. Kajti, dasiravno so bili tu luterani in niso imeli maše, hodil sem vendar ob nedeljah ž njimi v cerkev. Oni so Boga častili po svoje, jaz pa sem ga molil, kakor me je katoliška mati učila, in sem si mislil, saj je Bog povsod, tudi v luteranski cerkvi.

Vina tukaj ni; pijó le žganje. Jaz sem tudi včasih v litovski

deželi prepival. To se je zgodilo pa le zato, da sem si prijaznost pridobil in ohranil, zlasti pa za prvega, ko sem se malo bal, da me ne bi izdali gosposki, ki bi me v ostrejšje jetništvo v sredino ruske dežele gnala. Pa to je bila prazna skrb, kakor sem kmalu sprevidel, ko sem spoznal dobrotni značaj tamošnjega ljudstva. Šli smo neko nedeljo vsi vaški fantje v krčmo. Jaz dam za en bokal rženega žganja in ponudim posodo svojemu najboljšemu prijatelju, naj ga okrog deli. On mi reče, da je taka navada med njimi, da mora sam deliti in natakati, kdor plača. Dal sem piti po kranjski navadi vsakemu, kdor je bil v hiši. Dam potem še za en bokal in dobro točim deklicam in fantinom. Ko smo šli domov, so me svarili in rekli, da ni bilo še takega slišati; prihodnjo nedeljo pa je vse po celi fari vedelo, da sem dal za dva bokala. Tukaj so ljudje trezni, ne najdeš takega prepiranja in pijančevanja brez konca in kraja kakor pri nas. Pijó po malem, pripijó se malokdaj. Ko smo šli iz cerkve, izpraševali so me kar bodi, postavim: »Endrisos, ar tu toli nomie esi? — Andrejec, ali si daleč doma?«

Jaz sem jim odgovarjal: »Pas kitos mares — pri spodnjem morju.«

Proti koncu zime umrje moj gospodar in pri tej priliki sem mogel opazovati litovske navade pri mrliču. Vsaka vas ima svoje pokopališče. Drugi dan gremo trije jamo kopat. Zemlja je bila tu pet čevljev globoko zmrznjena in kakor z belo sipo potresena, težko je bilo jamo kopati. Pridemo domov in zakoljemo velikega vola in ga na majhne kose sesekamo. Ko mrlič leži, pridejo dekliči in fantini v vas in igrajo nedolžne igre. Potem je bil pogreb. Preden mrliča v rakev (trugo) denejo in preden ga v grob pogreznejo, poljubijo ga vsi znanci in sorodniki še enkrat. Kadar ga v grob devljejo, hodi siva, sta-

ra ženska med ljudstvom okrog in vpije nekaj čudnih besedi, pogrebniiki vpijejo ž njo in jokajo. Vse ljudstvo poje z duhovnikom Davidove psalme. Prišedši domov, denejo razmesarjenega vola v velik kotel kuhat in pridenejo čez nekaj časa še kislega zelja k mesu. Pokličejo vso vas na gostarijo. Vsak vaščan prinese stolček s seboj in po vrsti se v hiši usedejo sosedje. Po dolgih stolah razložijo potem mesa in zelja, zraven velikanske ržene hlebe in žlice. Nožek pa mora vsak s seboj prinesiti. Za pijačo imajo žganje, gospodinja pa še posebej deli doma napravljenega piva (pira), kolikor ga kdo hoče.

Med prazniki imajo veliki petek za največji dan v letu. O kresu, o božiču in o veliki noči tri dni ne delajo nič. Te dni gredó vaški možje od hiše do hiše. Gospodinja jih pri vsaki hiši že pri vratih z žganjem čaka, gospodar pa pri mizi z domačim pivom in kruhom.

Pijó in pomenkujejo se dolgo. Primeri se tudi včasih ob takih prilikah, da se kdo prepije. Vendar se nikdar ne sliši o kakem tepežu in o drugih surovostih, ki se — Bog pomagaj! — skoraj zmerom godé pri nas, kjer si ljudje precej v lase silijo, ako so le malo vina videli. Pijanin fantinom sem jaz marsikako kranjsko nagajivo šalo napravil, da so se drugi smejali. Vendar nikdar mi ni nobeden zameril. Ljudje tam razumejo šalo in se ne prepirajo radi.

Tudi delavni so tako, da naj se skrije marsikateri narod pred njimi. Ženske pozimi volno pripravljajo za prejo, deklice tkajo, moški pa v stope peljejo, da se sukno naredi. Matere in hčere vzemó boljše volno proč, pobarvajo jo in stkajo si pisana nedeljska oblačila. Za obleko se torej doma preskrbé, ni jim treba denarja izdajati. Vsak moški si naredi 13 parov

opank na leto. Poleti dene namreč lipovega lubja pod streho, da se posuši; pozimi ga zmoči, splete koške na noge, prevleče jih pozimi s suknom, poleti s platnom ter pridrgne to na nogo z motvozom in nikdar ga ne zebe. Ker je tam mráz veliko hujši ko pri nas, ozebli bi vsi, ko bi takega obutala ne imeli.

Ker torej denarja ne potrebujejo, ga tudi malo imajo in malo dobodo. Za voz rži, ki smo jo v mesto Tilzit peljali, dobili smo lajto soli. Na potu nismo zapravili nič, ker smo po litovsko imeli s seboj suho gosje meso in kruh.

Žito smo poleti kosili. Žanje ga tu nihče ne, ker še srpov nimajo. Vsak kosec, ki s spodvezanim kosjem tako maha, da se odkošeno žito na stoječe rahlo naslanja, ima eno žensko za seboj, ki nakošeno žito hitro pobira, k nogam ali pripognjena v ogib stiska in s preveslom v snope veže. Na ta način se hitro žito pospravi v snopje. Tudi kozolcev nimajo, ampak po 10 snopov postavijo čez razbor pokonci. V treh dneh je suho. Dežela je posebno bogata rži, pšenice in ječmena.

Mlačba se začne šele pozimi, to je v septembru in oktobru. Tačas mora vsak opolnoči vstati in mlatit iti. Vsi enako jedó, vsi enako delajo, moški in ženske. Mlatijo do dne kakih osem nasadov; klasje obračajo v sredo; po ritovju pretepajo možje, po drugi strani za njimi pa žene. V jutru se gredó po vsakdanji navadi umit in dolge svoje lase počesat, potem pa po drugih delih.

Po delu jih čaka tolsto kosilo, ki ga je gospodinja pripravila. Ljubijo zabeljeno jed. Čeravno niso litoviški prašiči tako rejeni ko naši, zakoljejo jih pa veliko za dom in ne manjka jim slanine in mesa. Tudi gosi imajo; v jeseni jih nekaj pokoljejo in posušé in imajo vse za domačo reč.

Ni jim treba toliko pri delu trpeti, kakor pri nas nekateri

kmet trpi, zato ker delajo vse polagoma in po lepem redu in pa vsi vse.

Jaz sem se vdal v vse, za vsako delo sem prijel, radi so me podučili, kako naj se obračam. Kmalu me je vsak otrok v vasi poznal in vpil za menoj: »Endrisos!« Manjkalo mi ni ničesar, ne jesti, ne piti, ne prijateljev. Ali vendar nisem bil zadovoljen, nisem bil srečen, ker sem bil na tujem, daleč daleč proč od ljube domovine.

Kdor pravi, da je človek povsod doma, kjer se dobro ima, ta se moti ali pa srca nima.

Kolikokrat sem v večernem mraku, s polja vračaje se, obmolknil v veseli družini, ker sem se domislil na dom! Bodem li še kdaj videl ljube dole in jarke, kjer stoji očetova hiša, kjer mati stanuje z brati in sestrami? Taki vzdihljaji so mi vstajali iz globočine srca in solza za solzo mi je oko zalivala; odgovoriti pa si nisem mogel.

Na večer so se vaščanje dostikrat zbirali v kaki hiši. Jaz sem šel tudi mednje. Igrali so marsikake igre ali pa so mene izpraševali, kako je kaj pri nas, kaki so naši ljudje, naša dežela. Jaz sem pravil na daljnem tujem o lepoti svoje slovenske domovine.

XIV

KAKO SEM SE DOMOV VRNIL. SKLEP

Dvajset mesecev je preteklo, kar sem bil na litovskih kmetih. Lahko bi bil ušel in napotil se v domovino, ali zastonj bi mi bilo upati brez postavnega privoljenja kakor tujec čez tujino romati; veliko dežel me je ločilo od doma. Moral sem torej počakati, da se sklene mir, da se mi dovoli in od vlade pomaga.

V kratkem času, kar sem bil jaz s Kranjskega pa do zdaj, bile so se državne razmere v Evropi zelo spremenile. Rusija in njena zima je bila Napoleona vrgla z vrhunca, iznad katerega je Evropi zapovedoval, čigar mogočni glas je bil tudi mene gnal daleč na tuje v orožje. Vsi večji in manjši vladarji so se bili zvezali zoper njega, zato je bilo sklenjeno vojne ujetnike z Ruskega poslati na dom.

Proti jeseni leta 1814. je prišlo od okrajnega predstojnika bližnje gosposke zame privoljenje, da smem po svoji volji potovati domov. Povedano mi je bilo, naj grem na Kraljevec, tam naj se oglasim v zbirališčni hiši; kaj se bode nadalje z menoj zgodilo, to se mi bode tam povedalo.

Kako bi popisal svoje veselje!

Zdaj začnem slovo jemati od svojih Litovcev.

Solze so mi stopile v oči, ko sem po ondukajšnji navadi pri slovesu vsakega človeka poljubil in ko sem videl, kako radi so me ti dobri ljudje imeli. Fantinje so se zbirali na vasi okoli

mene, deklice so me ljubo pogledovale, gospodinje so mi tlačile v malho slanine in suhega mesa za popotnico.

»Bog vas obvaruj za vselej!« rekel sem in s solznim očesom sem zapustil vas in sem se napotil proti Kraljevcu.

Dvajset milj do imenovanega mesta sem hodil čisto sam. Vendar sem bil uren in lahkonomog, če sem pomislil, da grem domov, da sem prost!

V Kraljevcu najdem v zbiralni hiši kakih dve sto mož Francozov, ki so bili kakor jaz do zdaj ujetniki okrog in okrog po Ruskem in Pruskem. Precej drugi dan marširamo naprej. Premišljal sem po potu svojo dozdanjo usodo in moral sem Boga hvaliti, da mi je zmerom pomagal, da me ni zapustil tudi v največjih nadlogah. Kako lahko bi se mi bilo v vretju na ledenem potu spodletelo in bi me bili pohodili, kako lahko bi bil od lakote umrl ali zmrznil kakor tisoč in tisoč mojih pajdašev! In vendar mi je bil večni Bog milostljiv!

Gremo na Branibor, Marienburg, Gdansk, Stari grad, Berolin, Vitemberg (kjer je Martina Lutra grob), Lipsko. Tukaj je bil transport razdeljen. Francozi so se obrnili proti Rajni, drugi proti Magdeburgu, jaz in mlad Hrvat pak sva jo mahala na Vurcen in Draždane. Tukaj sem poslednji denar dobil. Šla sva potem čez Kulm, Toplice in Prago na Češkem. Od Prage dalje nisem imel nobene dnevne plače in denarja mi je zmanjkalo. V Pragi sva se bila sicer še zglasila, ali rekli so nama gospoda, da francoskim vojnikom nič ne dadó. Mene je sicer malo jeza zgrabila, češ ali sem jaz kriv, da sem moral na Rusko s Francozi. Bog ve, kako bi bil rad doma ostal! Ali vse to ni nič pomagalo, moral sem molčati. Še enkrat me je nadloga pograbila za vrat. Morala sva namreč s Hrvatičem pro-

siti in bemjati od Prage dol po Češkem in čez Štajersko vsak do svoje domovine in dvajset dni beraški posel opravljati.

Bilo je 9. marca 1815 zvečer, ko pridem ves razcapan, truden in lačen domov. Kdo bi popisoval, kaj sem čutil, ko sem od daleč zagledal svojo rojstno hišo, ko sem videl kraj, kjer najdem zopet svoje ljube. Pa ni sreče brez nesreče, ne ene kupice veselja ne dá Bog piti človeku na tem svetu, da mu je ne bi namešal s pelinom in grenkoto.

To sem tudi jaz moral skušati in izvedeti. Našel sem namreč očeta — na smrtni postelji. Komaj so se me domači v prvem veselju nagledali in razstopili se od mene, vprašajo me, kje je Anton, moj brat. In zopet sem jim moral le žalostne reči naznanjati, da je najbrž zmrznil v moskovski deželi.

Namesto veselja je bil jok v hiši. Domači so jokali za Antonom, jaz za očetom, kateri je le še mene čakal in poročila žalostne smrti svojega drugega sina, da je potem — umrl.

Sosedje so se zbirali okoli mene in poslušali moje pripovedi o strahovitih dogodbah, katerih sem doživel; najbolj pa me je vpraševal žalostni sosed Zupančič, ki je dva sina izgubil tam, moja pajdaša. Do pike sem mu moral povedati, kako je jima hudo šlo in kako sem ju nazadnje videl.

Dobil sem pozneje službo v Ljubljani pri vojnem komisarju Raharju, vendar že čez eno leto grem domov, potegnem doto in se oženim. Dobim dobro ženico in vzamem hišo pri cesti v najem, kupim vina na upanje in začnem krčmariti. Imel sem srečo. Začel sem bil tudi barantati z ježicami. Prvo leto sem imel 100 goldinarjev dobička in leto za letom mi je rasel kapital po sreči. V moji krčmi je bilo zmerom dosti ljudi. Prijel sem se tudi čebelarije in nobene kupčije nisem po nesreči začel.

Leta 1825. kupim lastno domačijo, sezidam lepo poslopje, ki me je stalo 3300 goldinarjev gotovega denarja.

Imel sem sedem otrok. Ker sem se bil sam prepričal, kako dobro je, če človek kaj ve, dajal sem jih v šolo vse do tretjega razreda. Eden je padel v Komarnu kakor vojak, drugi so še živi in so tako in tako preskrbljeni.

Po smrti moje žene pa me je sreča pustila in zdaj stanujem v Stični, star, nadložen, nimam in ne morem drugega ko čebele komandirati, katere so mi na stare dni skoro edino veselje. Ker rad o Ruskem in o Napoleonu pripovedujem, pravijo mi ljudje »stari Ruski«.

Mislim, da se težko dobi Slovenec take starosti ko jaz, da bi bil toliko prestal, če mi ne zamerite, da se pohvalim. Služil sem dva cesarja, dve jetništvi sem prestal, šest in trideset dežel prehodil, tri sto sedem in osemdeset maršev premarširal, neizrečeno moskovsko zimo in lakoto prestal, trikrat sto tisoč tovarišev in svojega brata na Ruskem pustil na snegu, s surovim živežem živel, od kozakov ujet bil: po vsem tem mi je bil Bog srečo dal in šele zdaj me je malo degradiral. Imam samo deset krajcarjev na dan.

Delati ne morem, hoditi ne morem, moč me je zapustila, naduha me duši. In kdo mi je te slabosti kriv? Kdo drug kakor ti, Bonaparte Napoleon, moj strah, trepet cele Evrope, ki si me po svetu tiral in gonil, ki si milijone ljudi v gospodovem vinogradu pomoril, praznike odpravljaj, papeža preganjal, kralje in oblastnike pod svoje noge spravljal! Zato si pa plačilo dobil, da si na otoku Heleni segnil. Adieu, au revoir! Kmalu kmalu bo prišla bela smrt pome in vidiva se morda vdrugič tam, kjer bomo vsi enaki.

Ti pa, ljubi mladi Slovenec, če boš našel, da so moji spomi-

ni dolgočasni in pomanjkljivi, vedi, da sem jih pisal v šestinsedemdesetem letu svoje starosti, in dasiravno sem povedal vse le povrhu in še veliko izpustil, pisal sem jih celo zimo, ker moja roka je že okorna. Zbogom!

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-095-2